

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ІНСТИТУТ УПРАВЛІННЯ, ПСИХОЛОГІЇ ТА БЕЗПЕКИ

Кафедра фінансів та обліку

**ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА ЯК КЛЮЧОВА КОМПОНЕНТА СИСТЕМИ
ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ**

кваліфікаційна робота

здобувач вищої освіти

2 курсу денної форми навчання

ДЕНИСЮК (ГРАБОВСЬКА)

Тетяна Юрївна

Науковий керівник

доктор економічних наук, доцент

МЕЛЬНИК Степан Іванович

Рецензент

доктор економічних наук, професор

ШТАНГРЕТ Андрій Михайлович

Кваліфікаційна робота допущена до захисту

«05» грудня 2022 р., протокол № 7

завідувач кафедри фінансів та обліку,

_____ МЕЛЬНИК С. І.

Львів
2022

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	ПРИЗВИЩЕ, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1	МЕЛЬНИК С. І.		
2	МЕЛЬНИК С. І.		
3	МЕЛЬНИК С. І.		

7. Дата видачі завдання «01» липня 2022 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Опрацювання літератури за темою роботи та складання плану	01.08.2022	виконано
2	Написання першого розділу	01.09.2022	виконано
3	Написання другого розділу	01.10.2022	виконано
4	Написання третього розділу	01.11.2022	виконано
5	Підведення підсумків та формулювання висновків	15.11.2022	виконано
6	Оформлення роботи	01.12.2022	виконано

Здобувач вищої освіти

(підпис)ДЕНИСЮК (ГРАБОВСЬКА) Т. Ю.
(ПРИЗВИЩЕ та ініціали)

Науковий керівник

(підпис)МЕЛЬНИК С. І.
(ПРИЗВИЩЕ та ініціали)

АНОТАЦІЯ

Денисюк (Грабовська) Т. Ю. Фінансова безпека як ключова компонента економічної безпеки держави. – Рукопис.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «магістр» за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування». – Львівський державний університет внутрішніх справ МВС України, Львів, 2022.

У кваліфікаційній роботі розглянуто теоретичні засади фінансової безпеки як складової економічної безпеки держави. Здійснено розрахунок інтегрального показника фінансової безпеки. Проведено дослідження щодо встановлення ступеню впливу факторів на фінансову безпеку держави. На основі цього розроблено рекомендації щодо забезпечення фінансової безпеки держави у повоєнний період.

Ключові слова: фінансова безпека, економічна безпека, загрози, повоєнний період, показники фінансової безпеки.

ABSTRACT

Denysiuk (Hrabovska) T. Financial security as an essential component of the economic security of the state. – Manuscript.

Qualification work for obtaining a master's degree in the specialty 072 "Finance, banking and insurance". – Lviv State University of Internal Affairs of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Lviv, 2022.

The qualification work examines the theoretical foundations of the state's financial security as a component of its economic security. Moreover, the research calculates the integral indicator of financial security. Conducted empirical studies made it possible to establish the degree of factors influence on the state's financial security. Based on this, the study proposed recommendations to ensure the state's financial security in the post-war period.

Keywords: financial security, economic security, threats, post-war period, financial security indicators

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ.....	9
1.1. Фінансова безпека: суть та місце в системі економічної безпеки держави	9
1.2. Складові фінансової безпеки держави та їх загальна характеристика..	12
1.3. Механізм та системи забезпечення фінансової безпеки держави	18
Висновки до розділу 1	26
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ СТАНУ І ДИНАМІКИ ПОКАЗНИКІВ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	28
2.1. Оцінка рівня боргової та бюджетної безпеки держави.....	28
2.2. Оцінка рівня безпеки грошового ринку, інфляційних процесів та валютної безпеки держави	34
2.3. Оцінка рівня безпеки банківського та небанківського фінансових ринків.....	40
Висновки до розділу 2	45
РОЗДІЛ 3 ШЛЯХИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД	46
3.1. Розрахунок інтегрального показника фінансової безпеки України	46
3.2. Встановлення пріоритетних напрямів забезпечення фінансової безпеки України.....	49
3.3. Рекомендації щодо забезпечення фінансової безпеки України у повоєнний період	54
Висновки до розділу 3	59
ВИСНОВКИ	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	62

ВСТУП

Актуальність теми. Протягом останнього десятиріччя фінансова сфера зазнала дуже багато змін. Йдеться не тільки про державні фінанси, а й про глобальну фінансову систему. Глобальна економічна криза та пандемія корона вірусу COVID-19 сприяли послабленню світового фінансового ринку. Сучасна держава для забезпечення подальшого розвитку не може нехтувати фінансовими аспектами, а, навпаки, приділяти їм посилену увагу, враховуючи теперішні реалії. У доволі складній ситуації опинилася Україна: на фоні глобальних кризових явищ наша країна зазнала військової агресії з боку Російської Федерації. Спочатку ця агресія вилилася у гібридну війну, а згодом у активну її фазу. Тому дослідження фінансової безпеки як складової економічної безпеки, в умовах сучасних викликів та загроз, є вкрай актуальною тематикою дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням фінансової безпеки держави як складової частини економічної безпеки присвячені праці багатьох науковців. Зокрема, ці проблеми досліджували вітчизняні науковці: Антонов М., Баженова О., Барановський О., Богдан Т., Бойко А., Васильців Т., Єфименко Т., Котіна Г., Степура М., Кондро П., Кудряшов В., Кулінська А., Луценко І., Мелень О., Мельник С., Плешакова Н., Соловійов В., Фролов С., Козьменко О. Окреслену проблематику досліджували також іноземні науковці, а саме: Айїгарі Н., Маркет А., Саргент А., Сеппала Дж., Кошране Дж., Чалк Н., Танзі В., Есколано Дж., Джой Дж. Та інші. Проте незважаючи на посилений інтерес до обраної тематики кілька аспектів цієї теми залишаються мало дослідженими, що й зумовило обрання теми дослідження.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є поглиблення теоретичних засад та практичних рекомендацій щодо забезпечення фінансової безпеки держави як складової її економічної безпеки.

Сформована мета дослідження обумовила наявність низки завдань дослідження, а саме:

- проаналізувати теоретичні засади фінансової безпеки держави;
- здійснити структурно-функціональну характеристику фінансової безпеки визначивши її основних суб'єктів, об'єктів, принципи її здійснення тощо;
- розрахувати основні показники, що входять до складу інтегрального показника фінансової безпеки держави та встановити динаміку цього показника;
- встановити пріоритетні напрями забезпечення фінансової безпеки держави;
- розробити рекомендації щодо забезпечення фінансової безпеки держави у повоєнний період.

Об'єктом дослідження є фінансова безпека як складова економічної безпеки держави.

Предметом дослідження є шляхи забезпечення фінансової безпеки держави.

Методи дослідження. Для реалізації мети та завдань дослідження використовувались загальнонаукові методи наукових досліджень, зокрема: метод теоретичного та компаративного аналізу, синтезу, дедукції, статистичні методи, кореляційний аналіз, метод теоретичного узагальнення, тощо.

Наукова новизна одержаних результатів:

- удосконалено процес розробки шляхів забезпечення фінансової безпеки держави, що передбачає розрахунок коефіцієнта кореляції Пірсона для визначення факторів, що мають найбільший вплив на фінансову безпеку держави і, на основі цього, розробку адекватних заходів щодо її забезпечення у повоєнний період.

Основний зміст роботи. У першому розділі визначено суть та місце фінансової безпеки в системі економічної безпеки держави, здійснено характеристику складових фінансової безпеки держави та окреслено механізм забезпечення фінансової безпеки.

Другий розділ містить аналіз стану і динаміки фінансової безпеки України, а саме: оцінка рівня боргової, бюджетної безпеки, безпеки грошового ринку, інфляційних процесів та валютної безпеки держави, а також оцінка рівня безпеки банківського та небанківського фінансових ринків.

Третій розділ присвячено розрахунку інтегрального показника фінансової безпеки держави, встановленню пріоритетних напрямів забезпечення фінансової безпеки та рекомендаціям щодо забезпеченням фінансової безпеки держави у повоєнний період.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається із анотації українською та англійською мовами, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (47 найменувань на 5 сторінках). Загальний обсяг роботи становить 66 сторінок, із них основний текст – 52 сторінки, які містять 10 рисунків та 23 таблиці.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

1.1. Фінансова безпека: суть та місце в системі економічної безпеки держави

Фінансова безпека зазвичай вважається однією з найважливіших складових економічної безпеки держави. Неможливо забезпечити економічну безпеку держави без забезпечення її фінансової безпеки.

У цьому контексті важливими є твердження вітчизняних науковців, зокрема М. Єрмошенка, який зазначив, що фінансова безпека є базовою складовою економічної безпеки країни, оскільки кожна економіка базується на фінансах, які є джерелом життя країни». Продовжуючи цю думку, вчений підтримує необхідність забезпечення та підтримки фінансової безпеки країни. Загалом фінансова безпека держави впливає не тільки на країну в цілому, а й стосується усіх галузей народного господарства, приватних підприємців, усіх верств населення, всього соціуму. Ігнорування фінансової безпеки як наукової категорії та як сферою діяльності може призвести до критичних наслідків: обвалу промисловості краху промисловості, банкрутства компаній і, нарешті, підриву системи життєзабезпечення країни з втратою внаслідок цього її суверенітету [17].

Розробка та практичне використання ефективного механізму забезпечення фінансової безпеки вимагає, передусім, з'ясування сутності фінансової безпеки як наукової категорії, визначення тих факторів, що мають вплив на неї, дослідження взаємозв'язків окремих її елементів. Зауважимо, що трактування фінансів як економічної категорії є достатньо широким, відповідно трактування фінансової безпеки є теж доволі широким. Саме тому у сучасній науковій спільноті відсутній єдиний підхід до трактування поняття «Фінансова безпека». У сучасних умовах не існує єдиного усталеного визначення терміну «фінансова безпека». Наявні формулювання зазначеного поняття висвітлюють лише деякі аспекти фінансової безпеки і не

можуть претендувати на вичерпне та всебічне висвітлення цього поняття. Фінансова безпека як наукова категорія розглядається науковцями з різних точок зору, зокрема: з точки зору ресурсно-функціонального підходу фінансова безпека – це стан захищеності фінансових інтересів суб'єктів господарювання на всіх рівнях фінансових відносин, забезпечення домогосподарств, компаній, організацій, окремих адміністративних регіонів, галузей економіки та/або держави належними фінансовими ресурсами для задоволення їхніх потреб і виконання взятих на себе зобов'язань [8]; із статичної точки зору фінансова безпека – це такий стан фінансової системи, а саме: грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової, інвестиційної тощо, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх та зовнішніх загроз, що здатен запобігати зовнішній фінансовій експансії, забезпечувати оптимальне функціонування національної економічної системи та поступальний економічний розвиток; з точки зору правового підходу фінансова безпека – це створення умов функціонування фінансової системи, за яких, виключається можливість спрямування фінансових потоків у ті сфери, що є незаконними, тобто не передбачені нормативно-правовими актами, а також зводиться до мінімуму можливість нецільового використання фінансових ресурсів [4]. З точки зору багатостороннього підходу фінансова безпека – це належний рівень захисту фінансових інтересів суб'єктів на всіх рівнях функціонування фінансових відносин [22]; належний ступінь фінансової незалежності та стабільності фінансової системи країни від впливу зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих чинників, що є реальною загрозою фінансовій безпеці держави та інших суб'єктів [31]; спроможність фінансової системи країни гарантувати ефективне функціонування національної економічної системи та стійкий економічний розвиток [42].

Фінансова безпека окремої країни визначається наступними факторами:

- ступенем фінансової самостійності (проте важливе значення має обсяг зовнішньої фінансової допомоги з боку міжнародних фінансових інституцій,

бізнес-груп та інших фінансових агентів, розмір інвестиційних надходжень у народне господарство);

- характер фінансово-кредитної політики яку сповідує держава, мається на увазі як зовнішню так і внутрішню;

- політична ситуація в державі;

- ступінь законодавчого регулювання та забезпечення функціонування фінансового ринку та фінансової сфери держави [18].

Дослідження фінансової безпеки країни є можливим виключно в розрізі внутрішніх і зовнішніх аспектів. Стосовно зовнішнього, то це насамперед фінансова незалежність країни, тобто незалежність фінансової системи держави від впливу міжнародних фінансово-кредитних інституцій і міжнародного капіталу. Однак, в сучасних умовах глобалізації, говорити про повну фінансову незалежність недоцільно. Адже на фінансову безпеку країни і України зокрема впливають світові процеси фінансової глобалізації, які з кожним роком тільки посилюються. Тому проблема гарантування фінансової безпеки держави виходить за межі національних кордонів та інтересів. Підвищується рівень фінансової глобалізації, що полягає у взаємній інтеграції фінансових ринків, що сприяє збільшенню мобільності капіталу та інтенсивності його обігу. На думку сучасних науковців, зараз у світі сформувалися чималі потоки так званих «світових грошей», які не підвладні національним урядам чи іншим інститутам. Варто зауважити, що вони не виникали як прояв виробничих, торговельних, інвестиційних чи споживчих потреб, їх основним джерелом є передусім торгівля грошима. Відповідно, в процесі створення стратегії фінансової безпеки країни важливо ретельно досліджувати та враховувати поточну та ймовірну кон'юнктуру на світовому валютному ринку та ринку капіталу. Також варто зазначити, що фінансова безпека України визначається надійністю правової, організаційної та інституційної бази, політичною ситуацією в країні, рівнем ринкових ризиків, тіньової економіки та корупції [24].

1.2. Складові фінансової безпеки держави та їх загальна характеристика

Фінансова безпека держави є складною та, водночас, багаторівневою системою, складові елементи якої мають своєрідну структуру та власні закони і логіку розвитку. Відповідно, фінансова безпека країни включає наступні складові елементи: бюджетна безпека, податкова безпека, боргова безпека, безпека банківської системи, грошово-кредитна безпека, інвестиційна безпека, валютна безпека та безпека страхового і фондового ринку [9]. Щодо поняття бюджетна безпека, то його трактування наступне: забезпечення платоспроможності держави з урахуванням балансу доходів і видатків як державного так і місцевих бюджетів, а також ефективності використання бюджетних коштів [36]. Загалом, бюджетна безпека держави визначається розміром бюджету, ступенем перерозподілу ВВП через механізми надходжень та видатків бюджету, обсягом дефіциту бюджету, способами фінансування державного бюджету, розмірами фінансування, власне процесом створення бюджету та правовими аспектами цього процесу, дисциплінованістю та своєчасністю виконання бюджету держави тощо.

Податкова (фіскальна) безпека країни визначає ефективність її податкової політики, а саме рівнем оптимального поєднання фіскальних інтересів держави та інтересів окремих платників податків, фізичних та юридичних осіб. З точки зору державних інтересів проблема забезпечення податкової безпеки зводиться до забезпечення держави необхідним обсягом податкових надходжень, що потрібні для фінансування бюджетних програм відповідно до обраної фінансово-економічної доктрини. Водночас варто не забувати, що на податкову безпеку країни значною мірою впливають численні, інколи невинуваті податкові пільги. Проте, варто зауважити, що податкова безпека країни потребує оптимізації ставки оподаткування, оскільки надто високі ставки оподаткування призводять до підвищення рівня тінізації економіки, що проявляється у згортанні легального бізнесу,

ухиленні від сплати податків великою кількістю підприємців і, як наслідок – скорочення податкових надходжень до бюджету [25].

Боргова безпека країни – це певний рівень внутрішнього і зовнішнього боргу країни з урахуванням витрат на його обслуговування та ефективності використання внутрішніх і зовнішніх запозичень, а також оптимальне співвідношення між цими показниками, яке є достатнє для вирішення нагальних соціально-економічних потреб суспільства, що дозволяє підтримувати оптимальний рівень стійкості фінансової системи в умовах внутрішніх і зовнішніх загроз, в той же час забезпечуючи певний ступінь фінансової незалежності країни та зберігаючи економічну спроможність держави здійснювати платежі для погашення основної суми кредитних зобов'язань та відсотків, не ризикуючи втратою суверенітету. Важливим при цьому є також збереження належного рівня платоспроможності та позитивного кредитного рейтингу країни.

На думку науковців, фінансову безпеку банківської системи та її складових необхідно розглядати з двох позицій. Перш за все, з точки зору фінансових наслідків діяльності банківських установ як для країни загалом, так і для їхніх клієнтів та партнерів. А також, з точки зору запобігання та усунення реальних і потенційних загроз для фінансового стану банківської системи країни, для Національного банку та комерційних банківських установ [26]. Тому сутність фінансової безпеки банку та банківської системи загалом полягає в забезпеченні найбільш ефективного способу використання фінансово-ресурсного потенціалу, створенні сприятливих умов для реалізації економічних інтересів банків, запобіганні внутрішнім і зовнішнім загрозам для діяльності банківських установ, а також у створенні належних умови для її стабільної діяльності [8].

Валютна безпека країни – це насамперед відповідний рівень забезпечення країни валютними активами, що є достатніми для підтримки позитивного платіжного балансу, забезпечують виконання міжнародних зобов'язань, утримання необхідного обсягу валютних цінностей для

підтримки стабільного рівня національної грошової одиниці; більш того – це стан валютного курсу, який максимально захищає від коливань на міжнародних валютних ринках і створює безпечні умови для поступового нарощування експорту та значного обсягу надходження іноземних інвестицій в країну та сприяє інтеграції України до європейського та світового економічного товариства.

Грошово-кредитна безпека – стан грошово-кредитної системи, що характеризується стабільним курсом національної грошової одиниці, наявністю кредитних джерел і допустимим темпом інфляції, який забезпечує економічне зростання, що проявляється у збільшенні реальних доходів населення. За таких умов, кредитна відсоткова ставка повинна бути на рівні, що є достатнім для задоволення внутрішнього попиту на гроші та переходу до політики «дорогих грошей», при цьому розмір грошової маси повинен бути достатнім для обслуговування потреб споживчого обігу [42].

Інвестиційна безпека – це досягнення такого рівня надходження інвестицій в економіку країни, що дає змогу повністю задовольнити її потреби, зокрема за обсягом і структурою капітальних вкладень, та з урахуванням ефективного використання та прибутковості попередньо інвестованих коштів. Інвестиційна безпека сприяє оптимальному співвідношенню обсягу іноземних інвестицій, що надходять до країни та її зовнішніх інвестицій, а також підтриманню позитивного сальдо платіжного балансу держави. Разом з тим зазначимо, що для забезпечення фінансової безпеки України необхідно створити систему інвестиційної безпеки, зі урахуванням необхідності проведення виваженої антиінфляційної політики, що спрямована на скорочення дефіцит державного бюджету, що виникає в результаті «здешевлення» національної валюти [33].

Складовою фінансової безпеки є безпека фондового ринку. Безпека фондового ринку – це оптимальний розмір капіталізації фондових ринків (з урахуванням розміщених на ньому цінних паперів, їх структури та ступеня ліквідності), що може забезпечити стабільний фінансовий стан усіх емітентів,

власників акцій, покупців, ініціаторів торгівлі, інститутів спільного інвестування, посередників тощо та держави загалом. Якщо оцінювати безпеку фондового ринку загалом, то слід говорити і про безпеку ринку державних цінних паперів і про безпеку ринку корпоративних цінних паперів, а також інших його елементів: ринку акцій, облігацій, векселів, казначейських зобов'язань та ощадних сертифікатів тощо [7].

Фінансова безпека страхового ринку загалом, і зокрема окремого підприємства-страховика – це належний рівень забезпеченості фінансовими ресурсами страхових компаній, що дозволяє їм у разі необхідності компенсувати збитки своїх клієнтів, з якими укладені договори страхування, та забезпечити їх ефективну роботу. Фінансова безпека страхового ринку, яка залежить від низки об'єктивних і суб'єктивних, внутрішніх і зовнішніх чинників, визначається насамперед рівнем його розвитку, фінансовими показниками та ефективністю діяльності страхової компанії. Водночас фінансова безпека визначається реальним фінансовим становищем суб'єкта господарювання. Враховуючи багатовекторність поняття фінансова безпека, складну систему взаємозв'язків і взаємозалежностей різних її структурних елементів та необхідність зміцнення економічних і фінансових інтересів громадян, компаній, регіонів і країни для забезпечення сталого економічного розвитку, рекомендовано включати у структуру фінансової безпеки (окрім вищезазначених) наступні компоненти:

- фінансова безпека особи та домогосподарства;
- фінансова безпека компанії;
- фінансова безпека регіону.

Із стратегічного ракурсу фінансова безпека особи, підприємства і країни нероздільні, тому що як реалізація процесів індивідуального відтворення, так і формування процесу суспільного відтворення можливі лише за умови нерозривного об'єднання інтересів держави, підприємств та громадян – фізичних осіб. Враховуючи той факт, що основою існування будь-якої держави, як суспільного інституту, є наявність надходжень податків і зборів

до державного бюджету, стає зрозумілим, чому держава зацікавлена у забезпеченні сталої та довгострокової фінансової безпеки компаній і усіх громадян – платників податків. Для забезпечення фінансової безпеки країни, важливо, насамперед, зосередитися на особистій безпеці кожного її громадянина. Відповідно до теорії видатного вченого А. Маслоу, потреба людини в безпеці (враховуючи і її фінансову складову) стоїть на другому щаблі після елементарних фізіологічних потреб. Тому політика держави щодо забезпечення цієї форми безпеки є тим елементом, що відрізняє один тип держави від іншого [43].

Фінансова безпека людини – це характерний стан її життєдіяльності, за якого забезпечується захист її життєвих інтересів включаючи не тільки економічний, а й правовий, також дотримуються її конституційні права та гарантується гідний рівень життя незважаючи на вплив внутрішніх і зовнішніх факторів та загроз [4].

За таких умов, завданням держави є забезпечення відповідних соціальних стандартів і гарантій. А саме: для громадян – рівня мінімальної заробітної плати на рівні, що дозволяє людині працездатного віку отримувати достатньо ресурсів для створення та утримання сім'ї, а пенсіонеру – для гідного проживання та медичного обслуговування. Найважливішими загрозами фінансовій безпеці людини і країни загалом є наступні прояви: порушення прав споживачів, несвоєчасна виплата пенсій і зарплат, значний рівень безробіття, знецінення вкладів та заощаджень, зниження реальних доходів населення та збідніння населення, посилення соціальної та фінансової стратифікації. Натомість фінансова безпека окремої людини в основному залежить від загального стану економіки та фінансової політики, яка реалізується в країні [10].

Фінансова безпека підприємства – це забезпечення умов для захисту комерційної таємниці, інтелектуальної власності фірми та її корпоративної інформації; стан захищеності підприємства від негативних впливів зовнішнього середовища, йдеться про здатність фірми протистояти

несприятливим зовнішнім проявам та здатність оперативно реагувати на різні типи зовнішніх загроз. З ракурсу ресурсно-функціонального підходу фінансова безпека підприємства – це процес найбільш результативного використання наявних ресурсів фірми з метою попередження, уникнення та протидії загрозам і забезпечення її стабільної роботи в теперішньому та майбутньому періодах. Фінансова безпека компанії в значній мірі залежить від результативності використання капіталу, якості менеджменту та фінансового управління, запровадження інноваційних технологій та налагодження інформаційних потоків. Оцінка та управління економічними ризиками, а також адаптація до змін ринкових умов є важливими умовами та елементами в процесі забезпечення ефективної діяльності підприємства. Стан фінансової безпеки країни загалом визначається рівнем безпеки окремих її регіонів, їх взаємозалежністю і забезпеченням поступального розвитку цих регіонів. Відповідно фінансова безпека регіону – це його фінансова незалежність, тобто автономність, що проявляється насамперед у здійсненні контролю над усіма наявними та розміщеними ресурсами і визначається можливістю максимального використання конкурентних переваг. Фінансова безпека регіону – це стабільність регіональної економіки, що означає надійність усіх структурних елементів економічної системи, захист усіх форм власності, створення гарантій ефективної діяльності та стримування впливу дестабілізуючих факторів; це здатність розвиватися та прогресувати, тобто самостійно реалізовувати та захищати регіональні економічні інтереси, здійснювати оновлення виробництва та технологій, вести ефективну інвестиційну та інноваційну політику, при цьому розвиваючи інтелектуальний та трудовий потенціал регіону [27]. Підсумовуючи зазначене вище зазначимо, що одночасно забезпечити безпечний рівень життя громадян, діяльності бізнесу, організацій та установ, розвитку регіонів, окремих галузей економіки та країни в цілому видається вкрай важко, а фактично це неможливо. Насправді ж критерії фінансової безпеки одних суб'єктів часто не збігаються з критеріями безпеки іншими. Тобто те, що

зараз є вигідним і безпечним для звичайної людини, певної компанії, регіону чи галузі економіки не завжди може бути вигідним для країни і навпаки.

1.3. Механізм та системи забезпечення фінансової безпеки держави

Здійснюючи теоретичний аналіз фінансової безпеки потрібно звернути увагу на потребу верифікації понять «фінансова безпека держави» та «забезпечення фінансової безпеки держави». Щодо першого терміну то йдеться про динамічний розвиток самої фінансової системи, а щодо другого – про сукупність правових та адміністративно-правових відносин. Забезпечення фінансової безпеки держави потребує відповідного механізму реалізації цього процесу. Загалом же механізм забезпечення фінансової безпеки держави – це система адміністративних та організаційно-правових заходів впливу, що направлені на виявлення, попередження та усунення загроз фінансовій безпеці держави [34]. Реалізація механізму забезпечення фінансової безпеки здійснюється на базі теорій, концепцій, відповідної стратегії та тактики. Також реалізація механізму безпеки потребує здійснення відповідної фінансової політики, встановлення об'єктів та суб'єктів, тобто необхідних інститутів забезпечення безпеки, ідентифікація та уточнення державних інтересів в межах реалізації безпечових заходів, класифікація загроз, використання необхідних інструментів та засобів (рис. 1.1.).

Фінансова безпека реалізується шляхом реалізації розміреної фінансової політики, що своєю чергою, реалізується на основі розроблених доктрин, концепцій та державних стратегій у відповідних сферах: політична, економічна, фінансова тощо.

Загалом же стратегія фінансової безпеки скеровується на розробку та впровадження заходів, що є корисними для підприємства та на подолання негативних тенденцій у діяльності підприємства.

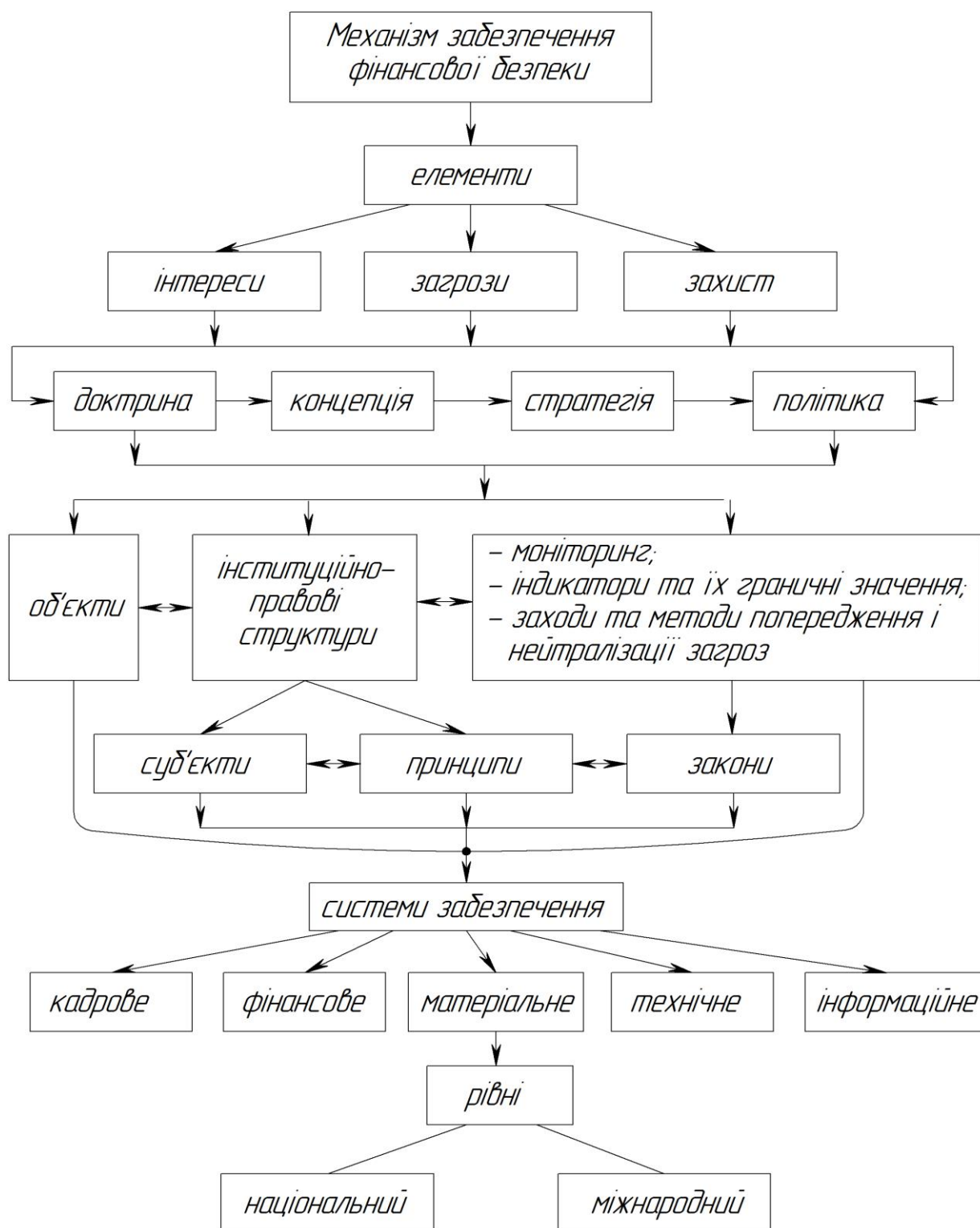

Рис.1.1. Механізм забезпечення фінансової безпеки держави

Стратегія фінансової безпеки має бути спрямована на розробку та послідовну реалізацію заходів щодо закріплення та розвитку позитивних процесів та подолання негативних тенденцій у царині фінансової діяльності організацій.

Отже, для формування механізму забезпечення фінансової безпеки необхідно встановити критерії для цього процесу. Водночас варто зазначити, що в сучасній науці відсутнє єдине теоретичне підґрунтя щодо трактування цього питання. Відповідно, в процесі формуванні вимог щодо вимірювання рівня фінансової безпеки можна керуватися підходами до визначення критеріїв та інтегрального показника економічної безпеки згідно з методикою розрахунку рівня економічної безпеки України. Згадана методика розроблена для встановлення інтегрального індексу фінансової безпеки. Зазначена методика розроблена з метою визначення рівня економічної безпеки України, що є складовою національної безпеки. Методика містить перелік основних показників стану економічної безпеки України, їх оптимальні, порогові та граничні значення [2]. Загалом, ця методика ґрунтується на системному аналізі показників економічної безпеки та на визначенні майбутніх загроз економічній безпеці України. Практичне застосування згаданої методики здійснює Міністерство економіки України. Основні індикатори та їх порогові значення наведено в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1.

Індикатори та порогові значення індикаторів стану фінансової безпеки України

№	Індикатор, одиниця виміру	Порогове значення
<i>Бюджетна безпека – 0,2023</i>		
1.1	Відношення дефіциту/профіциту державного бюджету до ВВП, %	не менше -2
1.2	Дефіцит/профіцит бюджетних та позабюджетних коштів сектору загального державного управління, % до ВВП	не менше -1
1.3	Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет (без урахування доходів Пенсійного фонду), %	не більше 30
1.4	Співвідношення загальних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету, %	не більше 30
<i>Боргова безпека – 0,1746</i>		
2.1	Відношення обсягу державного боргу до ВВП, %	не більше 55
2.2	Відношення обсягу зовнішнього боргу до ВВП, %	не більше 25
2.3	Середньозважена дохідність облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП) на первинному ринку, %	не більше 7
2.4	Індекс ЕМВІ + Україна	не більше 500
2.5	Відношення офіційних міжнародних резервів до валового зовнішнього боргу	не менше 41

Безпека грошового ринку та інфляційних процесів – 0,1753		
3.1	Частка готівки поза банками в загальній грошовій масі (M0 / M3), %	не більше 25
3.2	Різниця між процентними ставками, наданими депозитними корпораціями у звітному періоді, та процентними ставками за депозитами, залученими депозитними установами (крім НБУ), %	не більше 5
3.3	Рівень середньозваженої процентної ставки за кредитами, наданими депозитними корпораціями (крім НБУ) у національній валюті, відносно індексу споживчих цін, %	не більше 5
3.4	Частка споживчих кредитів населенню в загальній структурі кредитів резидентам, %	не більше 12
3.5	Питома вага довгострокових кредитів у загальному обсязі кредитів наданих банківськими установами, %	не менше 30
3.6	Загальний обсяг вивезених фінансових ресурсів за межі країни, млрд дол	не більше 10
Валютна безпека – 0,1686		
4.1	Темп зміни індексу офіційного курсу гривні до долара США до показників попереднього періоду, %	не більше 6
4.2	Різниця між форвардним і офіційним курсом гривні, грн	не більше 1
4.3	Валові міжнародні резерви України, місяці імпорту	не менше 3
4.4	Частка кредитів в іноземній валюті в загальній сумі кредитів, %	не більше 30
4.5	Сальдо купівлі-продажу населенням іноземної валюти, млрд дол	не більше 20
4.6	Рівень доларизації грошової маси, %	не більше 25
Безпека не банківського фінансового ринку (страхового та фондового) – 0,1068		
5.1	Рівень поширення страхових послуг (страхові премії до ВВП), %)	8-12
5.2	Рівень капіталізації компаній фондового ринку, % ВВП	60-90
5.3	Рівень стабільності індексу ПФТС, кількість критичних відхилень (-10%)	не більше 1
5.4	Частка надходжень страхових премій 3-х найбільших страхових компаній у загальному обсязі надходжень страхових премій (без страхування життя), %	не більше 12
Банківська безпека – 0,1724		
6.1	Частка простроченої заборгованості за кредитами у загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентам України, %	не більше 30
6.2	Співвідношення банківських кредитів і депозитів в іноземній валюті, %	не більше 60
6.3	Частка іноземного капіталу в статутному капіталі банків, %	не більше 30
6.4	Відношення довгострокових (понад 1 року) кредитів до депозитів, разів	не більше 3
6.5	Рентабельність активів, %	не менше 6
6.6	Відношення ліквідних активів до короткострокових	не більше 3

Практична цінність та ефективність впровадження теоретичних положень потребує не тільки ідентифікації критеріїв безпеки, але й формування принципів налагодження та функціонування системи забезпечення фінансової безпеки держави (рис. 1.2).

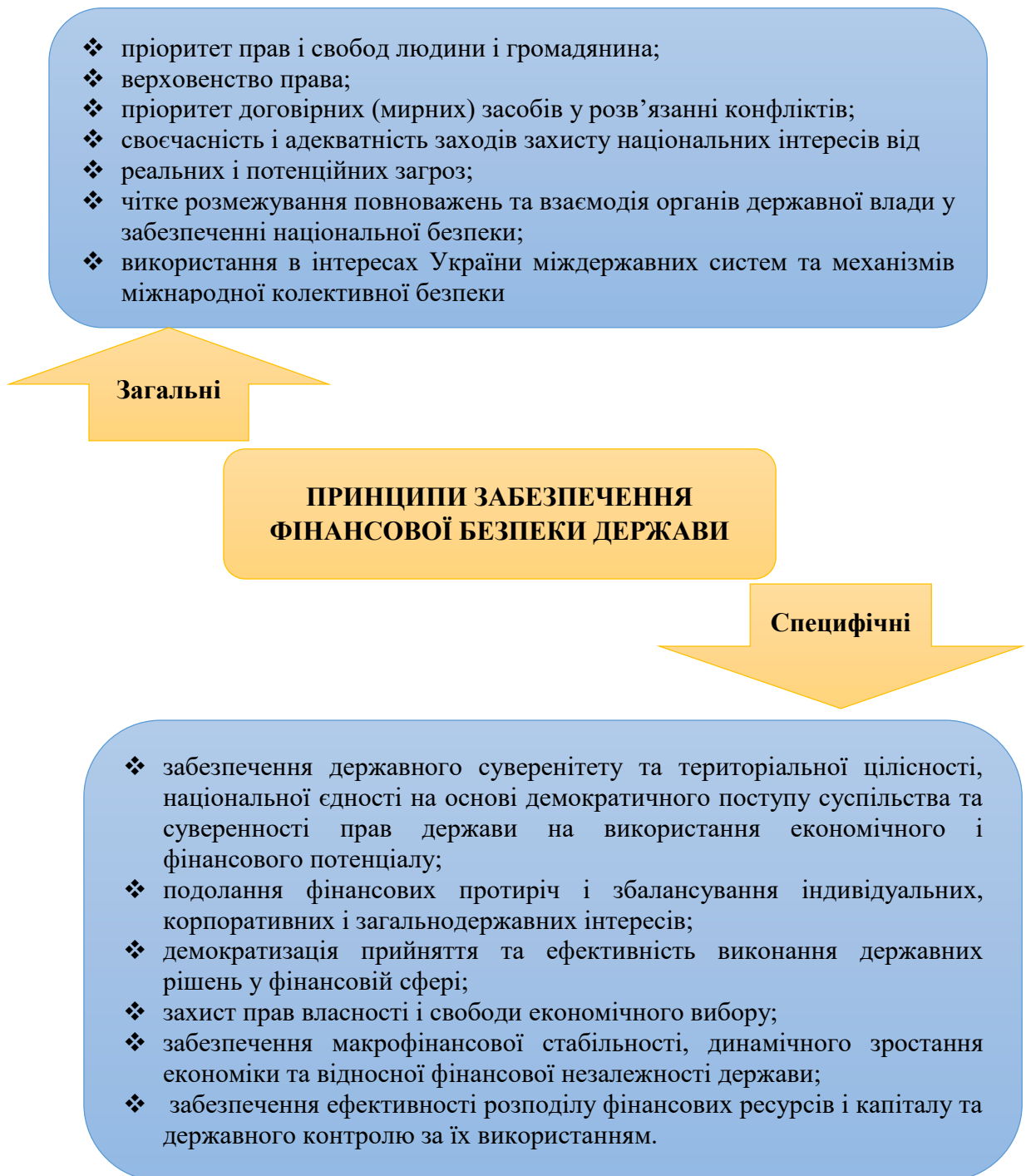

Рис. 1.2. Принципи забезпечення фінансової безпеки

Для дослідження механізму забезпечення фінансової безпеки необхідно ідентифікувати такі складові: об'єкти, суб'єкти, інтереси, загрози, захист. Враховуючи результати теоретичного аналізу можна стверджувати, що суб'єктом фінансової безпеки є сама фінансова система, а точніше всі її сфери та елементи.

Об'єктами фінансової безпеки є:

- людина і громадянин, домогосподарство;
- підприємства, установи, організації;
- окремі території та регіони;
- суспільство (інтелектуальні та матеріальні цінності, інформаційне та екологічне середовище, природні ресурси);
- держава [18].

Натомість суб'єктами забезпечення фінансової безпеки країни є: Президент України, Вищий суд України з питань праці, Кабінет Міністрів України, Рада національної безпеки і оборони України, міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, Національне управління банку України, суди загальної юрисдикції, прокуратура України, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування, Служба безпеки України, Державна прикордонна служба України, громадяни України та їх об'єднання [1]. Для системного підходу до дослідження поняття фінансової безпеки необхідно представити пріоритетні національні інтереси та потенційні загрози національним інтересам, а отже, фінансовій безпеці України. Тому, пріоритетами національних інтересів в сфері економіки є:

- створення конкурентної, соціально відповідальної економічної моделі та забезпечення сталого зростання рівня життя та добробуту людини;
- включення України до європейського співтовариства, включаючи фінансово-економічну інтеграцію;
- налагодження рівноправних і взаємовигідних відносин з іншими країнами світу для реалізації інтересів України.

Отже, поєднання макроекономічних цілей, цілей економічного зростання та забезпечення соціального захисту населення є пріоритетними національно-економічними інтересами України та основними напрямками економічної політики. Підсумовуючи вищезазначене, робимо висновок, що пріоритетними національними інтересами у сфері фінансів є:

- посилення зв'язку фінансової і бюджетної політики та основними напрямками соціально-економічного розвитку країни та регіонів;
- забезпечення бюджетної ефективності держави;
- забезпечення стабільності національної грошової одиниці та грошової маси;
- посилення банківської системи, збільшення розміру національних резервів з одночасним підвищенням рівня капіталізації української економіки;
- посилення інвестиційного потенціалу держави та приріст інноваційної активності вітчизняного бізнесу;
- трансформація фінансового ринку та, водночас, забезпечення незалежності національної економіки від коливань на міжнародних фінансових ринках;
- зменшення впливу наслідків світових фінансових криз на фінансову систему держави;
- детінізація економіки та «очищення» вітчизняного капіталу від незаконного капіталу.

Отже, формування ефективної системи фінансової безпеки означає чітке визначення потенційних загроз у тій чи іншій сфері, джерел їх походження, а також ресурсів, що необхідні для ефективної протидії цим загрозам. Відповідно, перелік можливих загроз національній безпеці держави в економічній сфері наведено в таблиці 1.2.

Таблиця 1.2.

**Систематизація загроз національній безпеці України
в економічній сфері**

Згідно Закону України „Про основи національної безпеки України” (ст.7)	Згідно Стратегії національної безпеки України (п.2.2)
Істотне скорочення ВВП, зниження інвестиційної та інноваційної активності і науково-технічного та технологічного потенціалу, скорочення досліджень на стратегічно важливих напрямках інноваційного розвитку;	Структурні деформації у економіці, неефективність використання ресурсів, переважання галузей з невеликою часткою доданої вартості, що спричиняє низьку конкурентоспроможність продукції;
послаблення системи державного регулювання і контролю у сфері економіки;	нестійкість економічного зростання та його надмірна залежність від зовнішніх чинників;
нестабільність у правовому регулюванні відносин у сфері економіки, в тому числі фінансової (фіскальної) політики держави; відсутність ефективної програми запобігання фінансовим кризам; зростання кредитних ризиків;	неефективність захисту права власності, відсутність умов для формування необхідного інвестиційного потенціалу в національній економіці, зокрема розвинених фінансового та фондового ринків, несприятливий макроекономічний та політико-правовий клімат;
критична залежність національної економіки від кон'юнктури зовнішніх ринків;	недосконалість податкової системи, низька ефективність податкового адміністрування та контролю;
нераціональна структура експорту з переважно сировинним характером та низькою питомою вагою продукції з високою часткою доданої вартості;	недосконалість механізмів захисту внутрішнього ринку від несумлінної конкуренції з боку імпортової продукції, неефективність боротьби з контрабандою;
велика боргова залежність держави, критичні обсяги державного зовнішнього і внутрішнього боргів;	низький рівень конкуренції та монополізація окремих галузей промисловості та постачання товарів;
небезпечне для економічної незалежності України зростання частки іноземного капіталу у стратегічних галузях економіки;	надмірна залежність від імпорту енергетичних ресурсів;
неефективність антимонопольної політики та механізмів державного регулювання природних монополій, що ускладнює створення конкурентного середовища;	монополізація іноземним капіталом стратегічно важливих галузей національної економіки, що загрожує стабільності окремих товарних ринків;
неефективність використання паливно-енергетичних ресурсів, недостатні темпи диверсифікації джерел їх постачання та відсутність активної політики енергозбереження;	високий рівень тінізації економіки, зумовлений розповсюдженням напівлегальних методів ухилення від оподаткування, криміналізацією економічних відносин;
„тінізація” національної економіки;	поглиблення регіональної диференціації;

Теперішня динаміка соціально-економічних та фінансових процесів в Україні зокрема та світі загалом, вимагає створення дієвої та економічно обґрунтованої системи для захисту своїх інтересів та гарантування національної та фінансової безпеки держави.

Головна мета політики національної безпеки України є забезпечення державного суверенітету та територіальної цілісності, національної єдності на засадах демократичного прогресу суспільства і держави, дотримання прав і свобод людини і громадянина, створення умов для динамічного економічного зростання, забезпечення добробуту громадян [18, 22]. Для реалізації такого вектору національної політики цього потрібно покращити інвестиційний клімат, в тому числі за рахунок забезпечення ефективного захисту прав власності, удосконалення регуляторного та підприємницького законодавства, обмеження монополізму, розвитку фінансового та фондового ринку тощо [39]. Необхідно суттєво підвищити бюджетну ефективність держави, тобто ефективність використання бюджетних коштів, сформувати систему ефективного державного контролю за діяльністю суб'єктів, що є монополістами, та за використанням їхніх фінансових ресурсів. Серед іншого, не менш важливо забезпечити зменшення рівня тінізації вітчизняної економіки та припинити процес відтоку капіталу за кордон; забезпечити збалансований розвиток державної сфери; безпеку національної валюти, її стабільність для захисту інтересів потенційних інвесторів; проведення збалансованої внутрішньої та зовнішньої кредитно-боргової політики держави.

Висновки до розділу 1

В результаті здійсненого теоретичного аналізу встановлено сутність фінансової безпеки держави та встановлено її основні складові: бюджетна безпека, боргова безпека, безпека грошового ринку та інфляційних процесів, валютна безпека, банківська безпека та безпека небанківського фінансового

ринку. Запропоновані трактування зазначених понять з позиції безпекознавства.

Адаптовано систему показників для розрахунку інтегрального показника фінансової безпеки на основі методики, що передбачає розрахунок низки безпекових показників та врахування їх вагового значення: боргова безпека (0,2023), бюджетна безпека (0,1743), безпека грошового ринку та інфляційних процесів (0,1753), валютна безпека (0,1686), банківська безпека (0,1724), безпека небанківського фінансового ринку (0,1068).

Проаналізовано основні принципи забезпечення та встановлено основні об'єкти фінансової безпеки, а саме: людина і громадянин, домогосподарство; підприємства, установи, організації; окремі території та регіони; суспільство (інтелектуальні та матеріальні цінності, інформаційне та екологічне середовище, природні ресурси); держава. Здійснено систематизацію загроз економічній та фінансовій безпеці держави на основі діючих нормативних актів.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СТАНУ І ДИНАМІКИ ПОКАЗНИКІВ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

2.1. Оцінка рівня боргової та бюджетної безпеки держави

Для здійснення аналізу стану і динаміки показників фінансової безпеки України слід здійснити відповідні розрахунки використавши раніше згадувану методика, що розроблена для розрахунку інтегрального індексу фінансової безпеки держави. Ця методика була розроблена для визначення загального рівня економічної безпеки України як складової національної безпеки. Відповідно методика передбачає певний набір загальних показників стану економічної безпеки України. В цілому ж, методика базується на комплексному аналізі основних індикаторів економічної безпеки, що дозволяє визначити основні загрози для економічної безпеки України. Реалізацію цієї методики здійснює Міністерство економіки України. Варто зазначити, що розрахунок рівня економічної безпеки держави є неможливим без розрахунку інтегрального показника фінансової безпеки держави. Оскільки, фінансово складова є однією із найважливіших для економічної безпеки держави, то розрахунок відповідного інтегрального показника є тим інструментом, що дозволить оцінити стан безпеки та спрогнозувати її тенденції. Для реалізації процесу ідентифікації та оцінки рівня фінансової безпеки держави слід скористатися методикою розрахунку інтегрального показника фінансової безпеки держави, що передбачає оптимальні, критичні та загрозові значення відповідних показників (табл.1.1). Методика ґрунтується на розрахунку певних показників, що є складовими інтегрального показника фінансової безпеки та враховує їхні вагові значення, що представлені у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Основні складові інтегрального показника фінансової безпеки та їх вагові значення

№	Складові елементи інтегрального показника фінансової безпеки	Вагове значення
1	Бюджетна безпека	0,2023
2	Боргова безпека	0,1746
3	Безпека грошового ринку та інфляційних процесів	0,1753
4	Валютна безпека	0,1686
5	Безпека небанківського фінансового ринку (страхового та фондового)	0,1068
6	Банківська безпека	0,1724

Відповідно розрахунок інтегрального показника фінансової безпеки передбачає розрахунок 6-ти його складових.

Першим етапом розрахунку стане розрахунок показників оцінки рівня бюджетної безпеки України за період 2017-2021 рр. (табл. 2.2)

Таблиця 2.2.

Результати розрахунку основних показників бюджетної безпеки України за 2017-2021 рр.

№	Індикатор, одиниця виміру	Порогове значення	2017	2018	2019	2020	2021
1	Відношення дефіциту/профіциту державного бюджету до ВВП, %	не менше -2	- 4,92	- 2,27	-2,94	-1,60	-1,6
2	Дефіцит/профіцит бюджетних та позабюджетних коштів сектору загального державного управління, % до ВВП	не менше -1	-0,23	-0,11	-0,13	-0,03	-0,21
3	Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет (без урахування доходів Пенсійного фонду), %	не більше 30	28,74	32,79	32,81	34,08	33,26
4	Співвідношення загальних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету, %	не більше 30	14,29	16,24	15,80	14,05	12,53
Бюджетна безпека			0,550	0,513	0,650	0,719	0,669

В результаті здійснених розрахунків можна стверджувати, що більшість показників мають критичне значення або задовільне значення протягом досліджуваного періоду, а меншість позитивне (табл. 2.3).

Таблиця 2.3.

**Значення основних показників бюджетної безпеки України
за 2017-2021 рр.**

№	Індикатор, одиниця виміру	Порогове значення	2017	2018	2019	2020	2021
1	Відношення дефіциту/профіциту державного бюджету до ВВП, %	не менше -2	К	Н	Н	З	З
2	Дефіцит/профіцит бюджетних та позабюджетних коштів сектору загального державного управління, % до ВВП	не менше -1	З	П	З	П	З
3	Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет (без урахування доходів Пенсійного фонду), %	не більше 30	П	Н	Н	К	К
4	Співвідношення загальних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету, %	не більше 30	П	З	З	П	П

*К – критичне;

Н – небезпечне;

З – задовільне;

П – позитивне.

З розрахунків можна зробити висновок, що протягом останніх двох років критичне значення мають тільки показник – рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет (без урахування доходів Пенсійного фонду). Решта показників демонструють або задовільне або позитивне значення. Загалом показник бюджетної безпеки демонструє позитивну динаміку та зростаючий тренд (рис.2.1).

Рис. 2.1. Динаміка показника бюджетної безпеки України за 2017-2021 рр.

Робимо висновок, що показник бюджетної безпеки України у довоєнний період не є настільки загрозливим для фінансової безпеки держави. Проте війна змінила фінансові реалії та внесла свої корективи, однак це стане предметом дослідження наступного розділу.

Наступним етапом стане дослідження показника боргової безпеки України. Відповідно алгоритм буде тим самим: розрахунок основних складових боргової безпеки України та формування загального показника боргової безпеки. Отримані результати будуть співставлені із пороговими значеннями відповідних показників, що попередньо були визначені у працях науковців [23]. Такий аналіз дозволить сформулювати потенційні загрози для фінансової безпеки держави, а також сприятиме інформаційною базою для розробки системи заходів щодо зміцнення рівня фінансової безпеки України у пост воєнний період. Основні результати розрахунків представлені у таблиці 2.4.

Таблиця 2.4.

**Розрахунок основних показників оцінки боргової безпеки України
за 2017-2021 рр.**

№	Індикатор, одиниця виміру	Порогове значення	2017	2018	2019	2020	2021
1	Відношення загального обсягу державного боргу до ВВП, %	не більше 55	69,35	79,06	80,90	71,77	60,91
2	Відношення загального обсягу зовнішнього боргу до ВВП, %	не більше 25	93,85	129,3	120,5	102,9	87,63
3	Середньозважена дохідність облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП) на первинному ринку, %	не більше 7	13,98	13,07	9,16	10,47	17,79
4	Індекс EMBI + Україна	не більше 500	448,2	586,2	667,6	825,5	749,5
5	Відношення офіційних міжнародних резервів до валового зовнішнього боргу	не менше 41	6,01	11,30	13,81	16,29	18,15
Боргова безпека			14,29	16,24	15,8	14,05	12,53

У таблиці 2.5. представлені порівняння основних результатів розрахунків показника боргової безпеки та їх порівняння із пороговими значеннями.

Таблиця 2.5.

**Значення основних показників боргової безпеки України
за 2017-2021 рр.**

№	Індикатор, одиниця виміру	Порогове значення	2017	2018	2019	2020	2021
1	Відношення загального обсягу державного боргу до ВВП, %	не більше 55	Н	К	К	К	Н
2	Відношення загального обсягу зовнішнього боргу до ВВП, %	не більше 25	К	К	К	К	К
3	Середньозважена дохідність облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП) на первинному ринку, %	не більше 7	К	К	Н	Н	К
4	Індекс EMBI + Україна	не більше 500	З	Н	К	К	К
5	Відношення офіційних міжнародних резервів до валового зовнішнього боргу	не менше 41	К	К	К	К	К

*К – критичне;

Н – небезпечне;

З – задовільне;

П – позитивне.

Як видно із результатів представлених у таблиці показники боргової безпеки мають переважно критичне значення. Такі результати свідчать про зростання обсягів боргових зобов'язань держави та, відповідно, про зростання рівня боргової залежності України. В першу чергу це зумовлено значним рівнем залучення іноземних кредитів для фінансування бюджету, зниженням курсу національної валюти в наслідок гібридної, а згодом повноцінної війни Росії проти України. Таким чином тренд боргової безпеки є негативним, що вимагає конкретних заходів для виправлення ситуації (рис. 2.2).

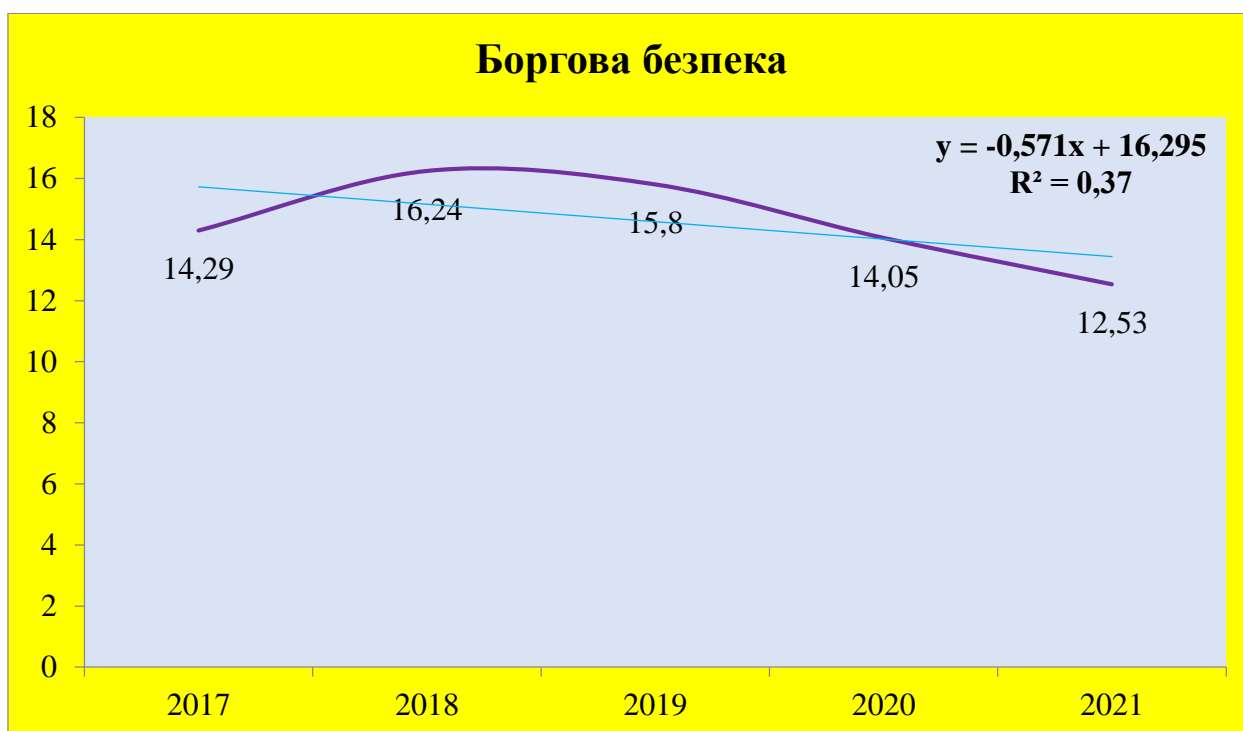

Рис. 2.2. Динаміка показника боргової безпеки України за 2017-2021 рр.

Таким чином перші етапи алгоритму дослідження інтегрального показника фінансової безпеки дозволили встановити показники бюджетної та боргової безпеки України за період – 2017-2021 рр.

2.2. Оцінка рівня безпеки грошового ринку, інфляційних процесів та валютної безпеки держави

Наступним етапом алгоритму оцінки фінансової безпеки України стане розрахунок показників безпеки грошового ринку та інфляційних процесів в Україні за 2017-2021 рр.

Основні результати розрахунків наведені у таблиці 2.6.

Таблиця 2.6.

Розрахунок основних показників оцінки безпеки грошового ринку та інфляційних процесів в Україні за 2017-2021 рр.

№	Індикатор, одиниця виміру	Порогове значення	2017	2018	2019	2020	2021
1	Частка готівки поза банками в загальній грошовій масі (M0 / M3), %	не більше 25	29,57	28,44	28,51	27,51	28,46
2	Різниця між процентними ставками, наданими депозитними корпораціями у звітному періоді, та процентними ставками за депозитами, залученими депозитними установами (крім НБУ), %	не більше 5	4,50	5,90	5,50	6,30	6,30
3	Рівень середньозваженої процентної ставки за кредитами, наданими депозитними корпораціями (крім НБУ) у національній валюті, відносно індексу споживчих цін, %	не більше 5	5,52	- 26,8	4,64	1,96	8,23
4	Частка споживчих кредитів населенню в загальній структурі кредитів резидентам, %	не більше 10	13,24	10,68	10,17	12,01	14,13
5	Питома вага довгострокових кредитів у загальному обсязі кредитів наданих банківськими установами, %	не менше 30	21,29	21,81	25,88	26,44	22,76
6	Загальний обсяг вивезених фінансових ресурсів за межі країни, млрд дол	не більше 10	11,90	15,60	15,10	14,30	13,87
Безпека грошового ринку та інфляційних процесів			0,591	0,410	0,580	0,539	0,466

Зробивши порівняння результатів розрахунків із пороговими значеннями (табл. 2.7.) можна зробити висновок, що більшість показників безпеки грошового ринку та інфляційних процесів в Україні за період 2017-2021 рр. мають небезпечне або критичне значення. Знову ж таки, це загалом є наслідком воєнних дій на сході України та політики дешевих грошей зокрема.

Таблиця 2.7.

Значення основних показників безпеки грошового ринку та інфляційних процесів в Україні за 2017-2021 рр.

№	Індикатор, одиниця виміру	Порогове значення	2017	2018	2019	2020	2021
1	Частка готівки поза банками в загальній грошовій масі (M0 / M3), %	не більше 25	Н	Н	Н	Н	Н
2	Різниця між процентними ставками, наданими депозитними корпораціями у звітному періоді, та процентними ставками за депозитами, залученими депозитними установами (крім НБУ), %	не більше 5	З	Н	Н	К	К
3	Рівень середньозваженої процентної ставки за кредитами, наданими депозитними корпораціями (крім НБУ) у національній валюті, відносно індексу споживчих цін, %	не більше 5	Н	З	З	З	К
4	Частка споживчих кредитів населенню в загальній структурі кредитів резидентам, %	не більше 10	К	Н	Н	К	К
5	Питома вага довгострокових кредитів у загальному обсязі кредитів наданих банківськими установами, %	не менше 30	К	К	Н	Н	К
6	Загальний обсяг вивезених фінансових ресурсів за межі країни, млрд дол	не більше 10	Н	К	К	К	К

*К – критичне;

Н – небезпечне;

З – задовільне;

П – позитивне.

Загрозливі показники безпеки грошового ринку та інфляційних процесів є негативним явищем для економіки держави, однак їх значення є результатом впливу геополітичного та макроекономічного зовнішнього середовища. Непродумана політика уряду 2010-2014 рр. призвела до зростання інфляції та розмірів зовнішнього та внутрішнього боргу України. Додавши до таких процесів ще «штучне» стримування курсу національної валюти спричинило до значного погіршення безпеки держави внаслідок падіння курсу гривні. Нав'язана Росією війна призвела до посилення цих процесів.

Загалом же загальна показника безпеки грошового ринку та інфляційних процесів не є стабільною. Простежується поступове зниження та підвищення рівня зазначеного показника. Проте тренд є загалом негативним, що передбачає і подальше зниження рівня показника у майбутньому.

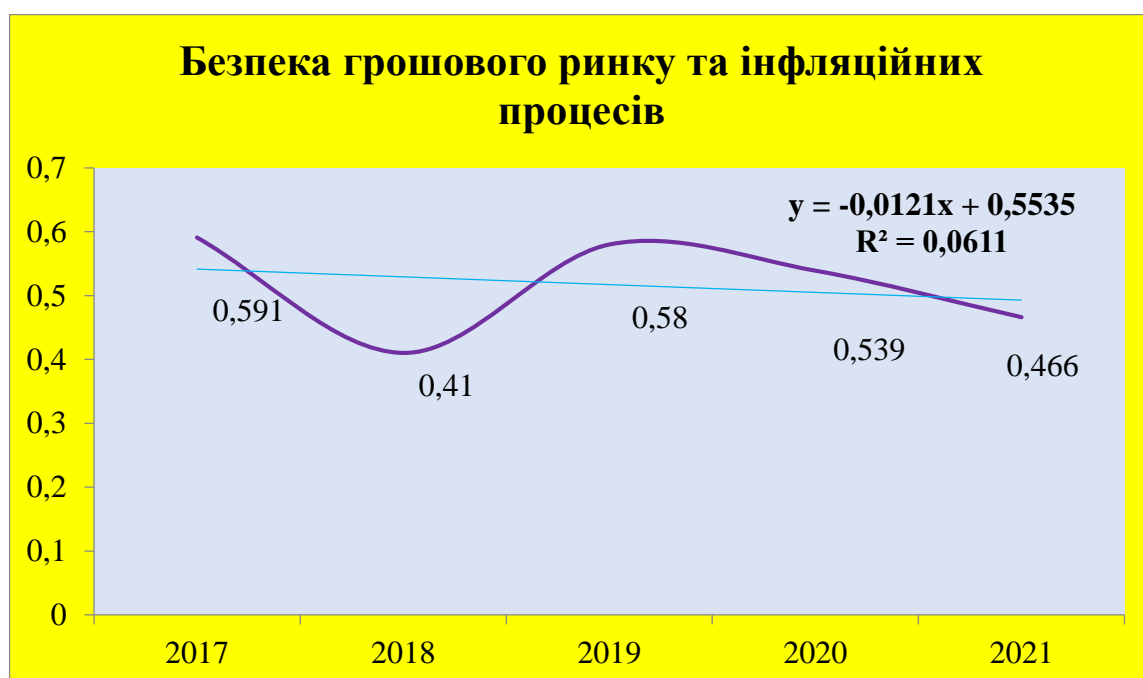

Рис. 2.3. Динаміка показника боргової безпеки грошового ринку та інфляційних процесів в Україні за 2017-2021 рр.

Варто додати, що мінімальне значення показника боргової безпеки грошового ринку та інфляційних процесів в Україні спостерігалось у 2018 році.

Наступним етапом буде розрахунок та дослідження показника валютної безпеки України. Скористаємося аналогічним алгоритмом. Перш за все розрахуємо показники, що є складовими для показника валютної безпеки України (табл. 2.8).

Таблиця 2.8.

**Розрахунок основних показників оцінки валютної безпеки
України за 2017-2021 рр.**

№	Індикатор, одиниця виміру	Порогове значення	2017	2018	2019	2020	2021
1	Темп зміни індексу офіційного курсу гривні до долара США до показників попереднього періоду, %	не більше 6	148,7	183,8	117,0	104,1	102,3
2	Різниця між форвардним і офіційним курсом гривні, грн	не більше 1	-0,41	0,001	0,141	-0,003	-0,072
3	Валові міжнародні резерви України, місяці імпорту	не менше 3	1,7	2,2	3,7	3,6	3,4
4	Частка кредитів в іноземній валюті в загальній сумі кредитів, %	не більше 30	46,3	55,8	49,4	43,9	42,8
5	Сальдо купівлі-продажу населенням іноземної валюти, млрд дол	не більше 20	2,41	34,97	63,24	56,63	39,89
6	Рівень доларизації грошової маси, %	не більше 25	32,2	32,2	32,9	31,9	29,2
Валютна безпека			0,42	0,331	0,425	0,587	0,598

В результаті здійснених розрахунків можна зробити висновок, що валютна безпека держави не є задовільною, оскільки більшість показників, що входять до її складу показують негативну динаміку. Переконались у цьому можна провівши порівняння вищезазначених показників та їх порогових значень (табл. 2.8). можна побачити, що більшість показників мають критичне або небезпечне значення. Тільки показник «валові міжнародні резерви України» має позитивну динаміку.

Таблиця 2.9.

**Значення основних показників валютної безпеки України
за 2017-2021 рр.**

№	Індикатор, одиниця виміру	Порогове значення	2017	2018	2019	2020	2021
1	Темп зміни індексу офіційного курсу гривні до долара США до показників попереднього періоду, %	не більше 100	К	К	К	Н	Н
2	Різниця між форвардним і офіційним курсом гривні, грн	не менше 1	Н	З	З	Н	Н
3	Валові міжнародні резерви України, місяці імпорту	не менше 3	К	Н	П	П	П
4	Частка кредитів в іноземній валюті в загальній сумі кредитів, %	не більше 30	К	К	К	К	К
5	Сальдо купівлі-продажу населенням іноземної валюти, млрд дол	не більше 20	П	К	К	К	К
6	Рівень доларизації грошової маси, %	не більше 25	К	К	К	К	Н

*К – критичне;

Н – небезпечне;

З – задовільне;

П – позитивне.

Умовно позитивну динаміку також демонструють показники «темп зміни індексу офіційного курсу гривні до долара США до показників попереднього періоду» та «Рівень доларизації грошової маси». Проте, умовність полягає в тому, що значення цих показників переходять із категорії «критичне» значення у категорію «небезпечне» або «задовільне» значення. Загалом же рівень валютної безпеки держави демонструє відносно негативні результати, що знову ж таки є наслідком значного відтоку капіталів та підвищеного попиту на іноземну валюту, що виражає бажання населення та бізнесу захистити свої статки від потенційних загроз породжених війною Росії. Також можемо констатувати про позитивний тренд показника валютної безпеки (рис. 2.4), що дає підстави стверджувати про загальне покращення рівня валютної безпеки.

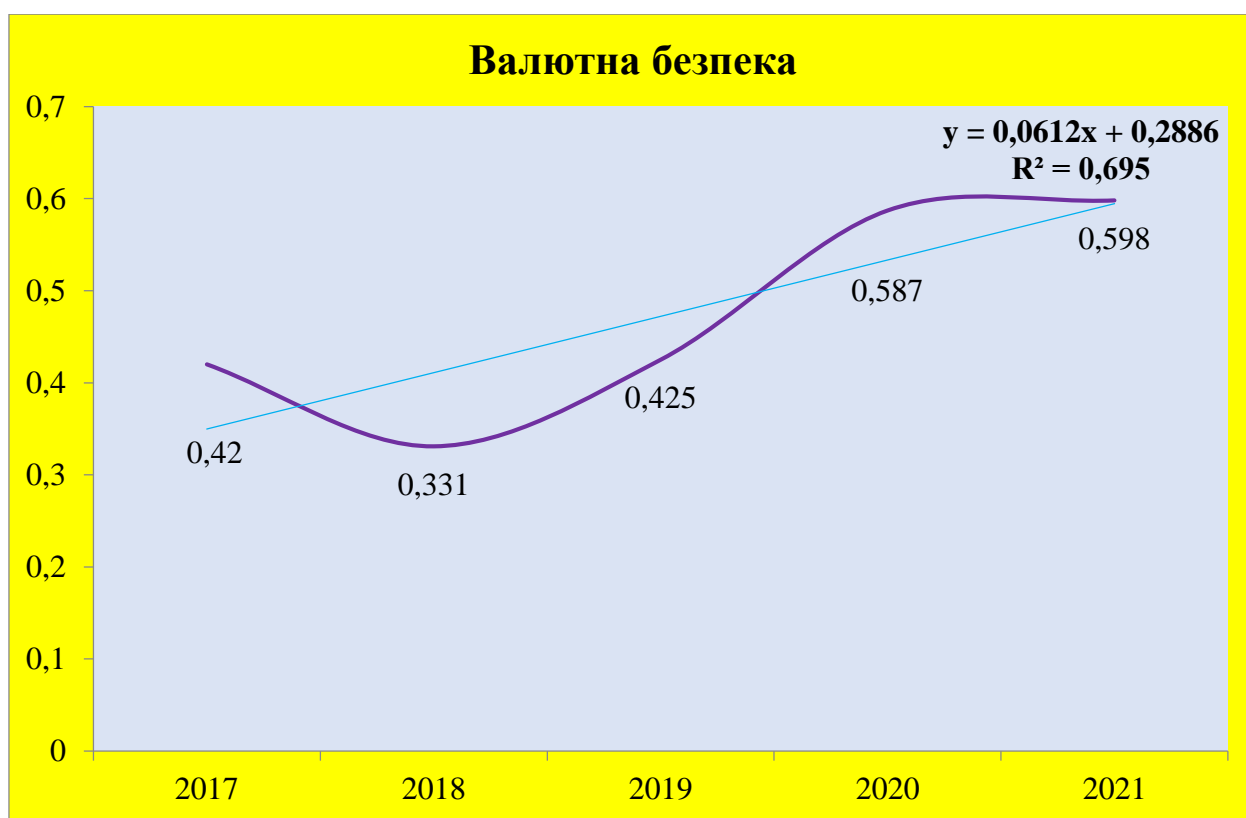

Рис. 2.4. Динаміка показника валютної безпеки України за 2017-2021 рр.

Як і на попередньому етапі дослідження мінімальне значення рівня валютної безпеки спостерігалася у 2018 році. Проте, графічне зображення тренду немає достатньо високого рівня валідативності, тільки – 0,695.

2.3. Оцінка рівня безпеки банківського та небанківського фінансових ринків

Для розрахунку інтегрального показника фінансової безпеки України слід розрахувати також показники безпеки небанківського та банківського фінансового ринків. Результати розрахунків показників безпеки небанківського фінансового ринку наведені у таблиці 2.10.

Таблиця 2.10.

Розрахунок основних показників безпеки небанківського фінансового ринку (страхового та фондового) України за 2017-2021 рр.

№	Індикатор, одиниця виміру	Порогове значення	2017	2018	2019	2020	2021
1	Рівень поширення страхових послуг (страхові премії до ВВП), %	8-12	1,7	1,5	1,5	1,5	1,4
2	Рівень капіталізації компаній фондового ринку, % ВВП	60-90	29,2	3,2	0,8	0,6	0,2
3	Рівень стабільності індексу ПФТС, кількість критичних відхилень (-10%)	не більше 1	1	1	0	0	0
4	Частка надходжень страхових премій 3-х найбільших страхових компаній у загальному обсязі надходжень страхових премій (без страхування життя), %	не більше 12	15,6	14,7	18,9	21,3	15,0
Безпека небанківського фінансового ринку (страхового та фондового)			0,46	0,341	0,32	0,304	0,342

Знову ж таки для оптимальної оцінки проведемо порівняння показників безпеки небанківського фінансового ринку та його порогових значень. Порівняння показників із відповідними пороговими значеннями здійснювались в площині значень: критичне, небезпечне, задовільне та позитивне. Результати розрахунків наведені у таблиці 2.11.

Таблиця 2.11.

Значення основних показників безпеки небанківського фінансового ринку (страхового та фондового) України за 2017-2021 рр.

№	Індикатор, одиниця виміру	Порогове значення	2017	2018	2019	2020	2021
1	Рівень поширення страхових послуг (страхові премії до ВВП), %)	не менше 2	Н	Н	Н	Н	Н
2	Рівень капіталізації компаній фондового ринку, % ВВП	30-40	Н	К	К	К	К
3	Рівень стабільності індексу ПФТС, кількість критичних відхилень (-10%)	не більше 1	З	З	П	П	П
4	Частка надходжень страхових премій 3-х найбільших страхових компаній у загальному обсязі надходжень страхових премій (без страхування життя), %	не більше 12	К	К	К	К	Н

*К – критичне;

Н – небезпечне;

З – задовільне;

П – позитивне.

В результаті здійсненого аналізу робимо висновок, що розраховані показники безпеки небанківського страхового ринку, а саме страхового та фінансового, демонструють зазвичай «небезпечне» та «критичне» значення. тому можна зробити висновок про неналежний рівень безпеки небанківського фінансового ринку. Загалом тренд згаданого виду безпеки є негативним, тобто демонструє спадну динаміку (рис. 2.5). Навіть незважаючи на те, що у 2021 р. значення показника покращується, лінія тренду залишається спадною. Тому робимо висновок про недосконалість вітчизняного фінансового та страхового ринку. Це може бути зумовлено як недостатнім рівнем страхової та фінансової культури населення, що виражається у нерозумінні важливості страхування як безпекового інструменту та недовірі населення та дрібних інвесторів до фінансового та страхового ринків.

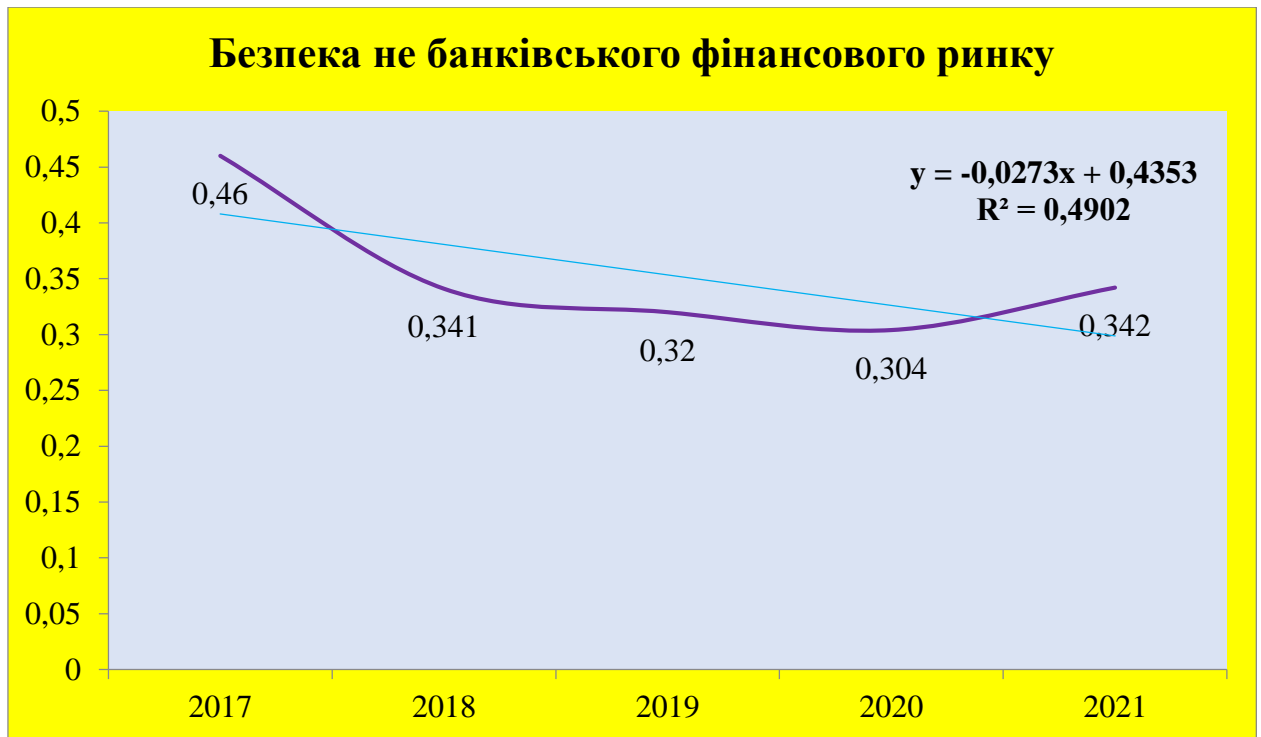

Рис. 2.5. Динаміка показника безпеки небанківського фінансового ринку України за 2017-2021 рр.

Відповідно необхідність удосконалення та розвитку фінансового та страхового ринків є вкрай актуальною, особливо в умовах реалізації євроінтеграційних амбіцій України. Для фінансової системи держави загалом дуже важливе значення має обсяг фінансових ресурсів в обігу. Йдеться про ті фінансові ресурси, що перебувають у власності населення та дрібних інвесторів, а точніше про необхідність реінвестування їхніх заощаджень у фінансові інститути [6]. Натомість більшість фінансових агентів намагається їх притримати «на чорний день», при цьому зберігаючи їх у готівці. Такі процеси дуже негативно впливають на фінансову безпеку держави та фінансовий ринок зокрема.

Завершальним етапом дослідження інтегрального показника фінансової безпеки держави стане аналіз показника банківської безпеки України, результати розрахунків якого наведені у таблиці 2.12.

Таблиця 2.12.

**Розрахунок основних показників оцінки банківської безпеки
України за 2017-2021 рр.**

№	Індикатор, одиниця виміру	Порогове значення	2017	2018	2019	2020	2021
1	Частка простроченої заборгованості за кредитами у загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентам України, %	не більше 30	13,5	21,1	53,7	54,5	52,9
2	Співвідношення банківських кредитів і депозитів в іноземній валюті, %	не більше 60	70,0	76,4	62,2	49,6	49,2
3	Частка іноземного капіталу в статутному капіталі банків, %	не більше 30	51	41	41	39	41
4	Відношення довгострокових (понад 1 року) кредитів до депозитів, разів	не більше 3	0,90	0,76	0,82	0,68	0,62
5	Рентабельність активів,%	не менше 6	-4,2	-5,5	-12,5	-1,8	1,6
6	Відношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань, %	не більше 3	86,1	92,9	92,1	98,4	93,5
7	Частка активів 5 найбільших банків у загальній вартості активів банківської системи, %	не більше 50	43,5	53,0	54,9	87,3	90,0
Банківська безпека – 0,1724			0,463	0,504	0,455	0,423	0,52

У таблиці 2.13. наведено порівняння показників банківської безпеки України із відповідними пороговими значеннями. Знову ж таки варто відзначити, що більшість показників мають критичне або загрозливе значення. такі тенденції викликані зокрема падіння рівня довіри населення до банківської системи, що є наслідком воєнних дій на території держави та відносно незадовільним рівнем довіри населення до банків у довоєнний період. Таким чином, Україна має значну кількість проблем із надійністю та ефективністю банківської системи, що не сприяє забезпеченню її фінансової безпеки. Щодо загального тренду банківської безпеки то він має нестабільний характер (рис. 2.6.).

Таблиця 2.13.

**Значення основних показників банківської безпеки
України за 2017-2021 рр.**

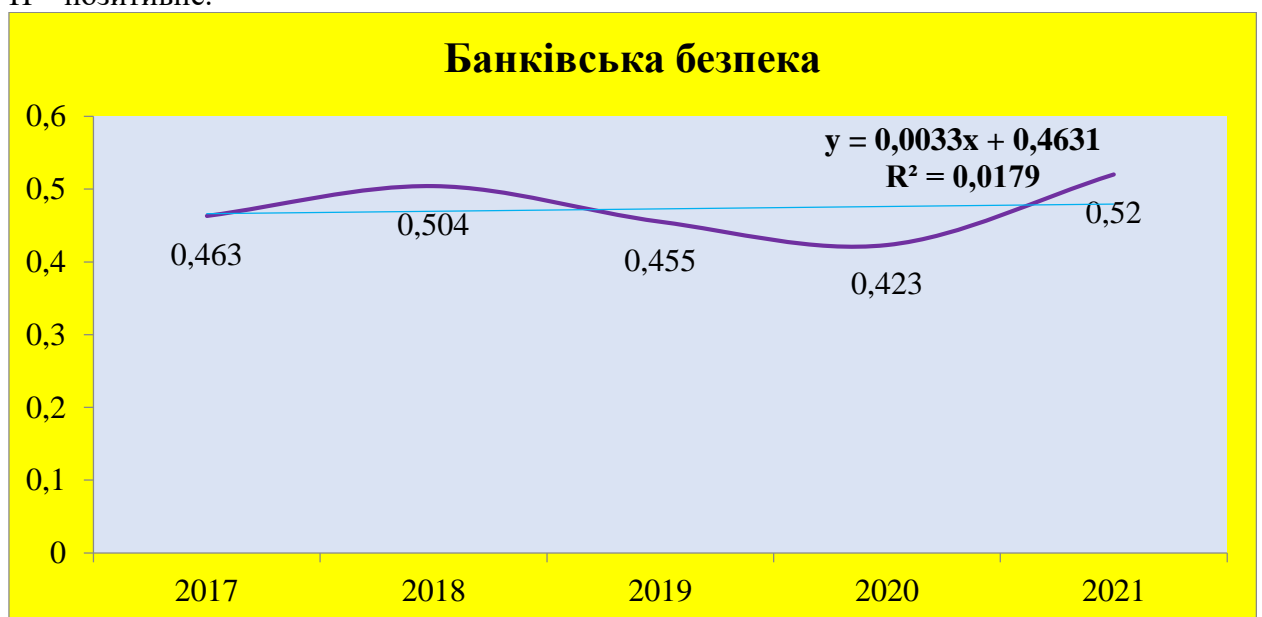
№	Індикатор, одиниця виміру	Порогове значення	2017	2018	2019	2020	2021
1	Частка простроченої заборгованості за кредитами у загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентам України, %	не більше 30	П	З	К	К	К
2	Співвідношення банківських кредитів і депозитів в іноземній валюті, %	не більше 60	К	К	К	З	З
3	Частка іноземного капіталу в статутному капіталі банків, %	не більше 30	К	К	К	З	К
4	Відношення довгострокових (понад 1 року) кредитів до депозитів, разів	не більше 3	П	З	П	З	З
5	Рентабельність активів, %	не менше 6	К	К	К	К	К
6	Відношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань, %	не більше 30	К	К	К	К	К
7	Частка активів 5 найбільших банків у загальній вартості активів банківської системи, %	не більше 50	З	К	К	К	К

*К – критичне;

Н – небезпечне;

З – задовільне;

П – позитивне.

**Рис. 2.6. Динаміка показника банківської безпеки України
за 2017-2021 рр.**

Підсумовуючи результати аналізу складових показників інтегрального індексу фінансової безпеки України варто зазначити, що їхнє значення у більшості випадків протягом аналізованого періоду не є задовільним, а переважно: критичним або небезпечним. Про загальну динаміку інтегрального показника фінансової безпеки можна буде зробити висновки здійснивши його розрахунок на основі вищезгаданої методики, що полягає у розрахунку його складових та врахування їх вагового рівня. Такі розрахунки проведемо у наступному розділі дослідження.

Висновки до розділу 2

В результаті проведеного аналізу розраховано показники бюджетної та боргової безпеки, встановлено, що більшість показників бюджетної безпеки знаходяться на рівні «критичний» або «небезпечний». Загальний тренд є нестабільним проте простежується незначне його зростання. Натомість більшість показників боргової безпеки знаходяться на рівні «критичний», а решта показників на рівні «небезпечний». Загальний тренд є спадним.

Показники безпеки грошового ринку та інфляційних процесів в Україні не є позитивними. Загальний тренд цього показника є спадним. Показники валютної безпеки України теж не демонструють позитивної динаміки та загалом знаходяться на рівні «критичний» або «небезпечний», проте загальний тренд є зростаючим.

Показники безпеки небанківського фінансового ринку знаходяться переважно на рівні «небезпечний» та «критичний», загальний тренд демонструє спадну тенденцію із незначним покращенням у 2021 р. показники банківської безпеки знаходяться на рівні «критичний», а тренд демонструє значну амплітуду коливань з відсутністю позитивної динаміки.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ У ПОСТВОЄННИЙ ПЕРІОД

3.1. Розрахунок інтегрального показника фінансової безпеки України

Основним завданням на цьому етапі дослідження є розрахунок інтегрального показника фінансової безпеки України. Такий розрахунок проведемо за довоєнний період, тобто з а 2017-2021 рр. Алгоритм розрахунку інтегрального показника передбачатиме розрахунок безпекових показників, що є складовими інтегрального показника; встановлення вагових коефіцієнтів кожного показника; на основі цього – розрахунок інтегрального показника.

Отож, розрахувавши у попередньому розділі низку показників, можна зробити розрахунок загального індексу фінансової безпеки України. Для цього представимо зведені результати розрахунку безпекових показників, що входять до складу інтегрального показника фінансової безпеки держави (табл. 3.1).

Таблиця 3.1.

Зведені результати розрахунків складових показників інтегрованого показника фінансової безпеки держави

№	Показники	2017	2018	2019	2020	2021
1	Бюджетна безпека	0,550	0,513	0,650	0,719	0,669
2	Боргова безпека	14,29	16,24	15,8	14,05	12,53
3	Безпека грошового ринку та інфляційних процесів	0,591	0,410	0,580	0,539	0,466
4	Валютна безпека	0,42	0,331	0,425	0,587	0,598
5	Безпека не банківського фінансового ринку (страхового та фондового)	0,46	0,341	0,32	0,304	0,342
6	Банківська безпека	0,463	0,504	0,455	0,423	0,52

Динаміка зазначених безпекових показників за довоєнний період представлена на рисунку 3.1.

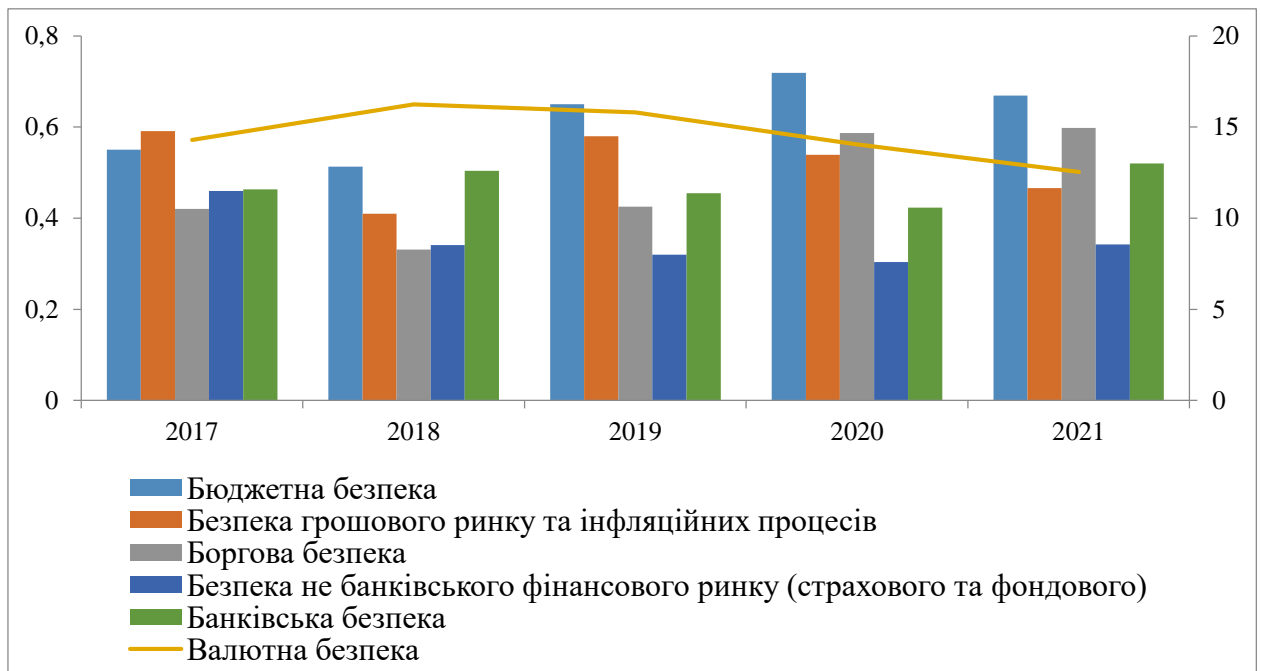

Рис. 3.1. Динаміка основних показників фінансової безпеки за 2017-2021 рр.

Також скористаємося розробленою методикою [], що враховує певні вагові коефіцієнти для кожного із показників (рис. 3.2).

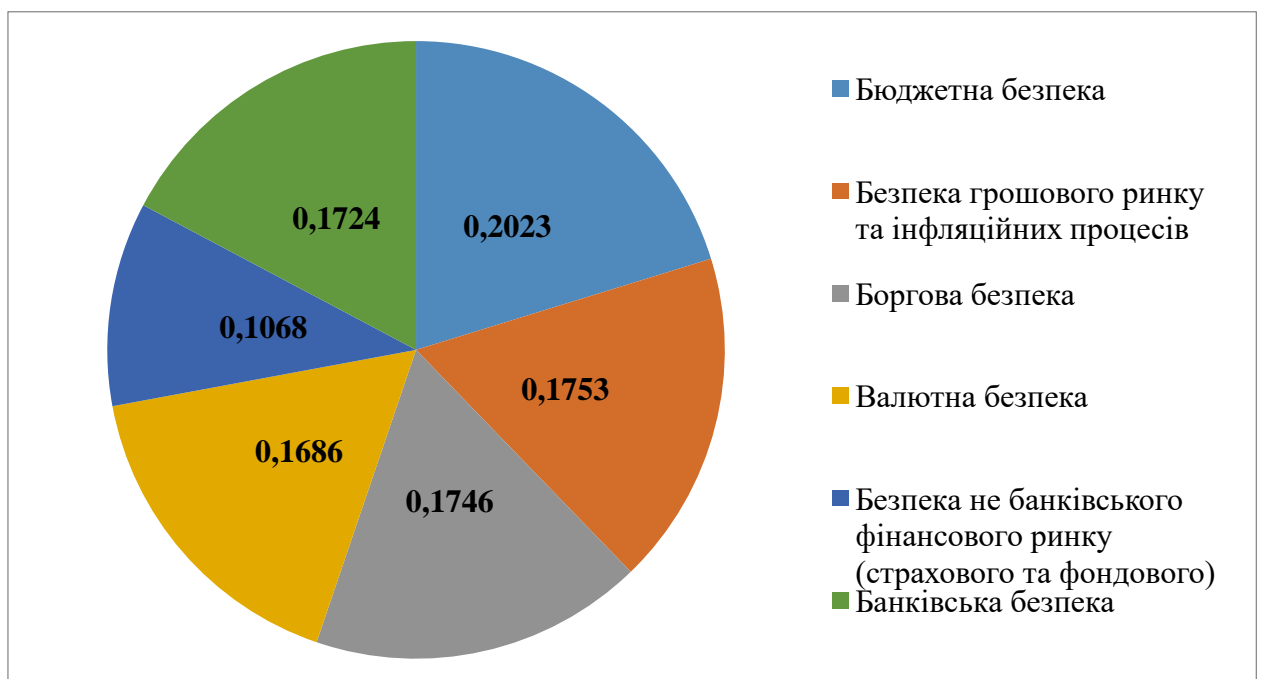
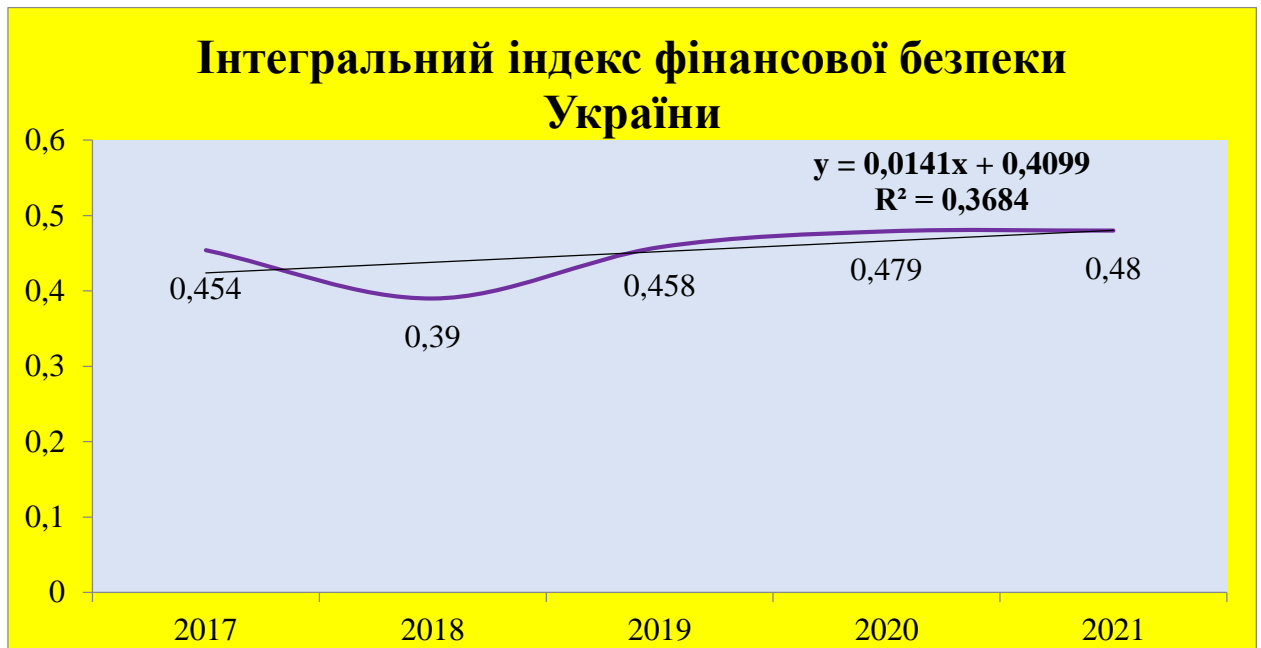

Рис. 3.2. Вагові коефіцієнти складових інтегрального показника фінансової безпеки держави

Така методика дозволить розрахувати оптимальне значення інтегрального показника фінансової безпеки. Шляхом реалізації математичних обрахунків було здійснено розрахунок середньо-вагового коефіцієнта інтегрального показника фінансової безпеки України. Динаміку цього показника за довоєнний період представлено на рисунку 3.3.

**Рис. 3.3. Динаміка інтегрального показника
фінансової безпеки за 2017-2021 рр.**

В результаті проведених розрахунків та досліджень можна констатувати, що інтегральний показник фінансової безпеки України. Загалом значення цього показника не є оптимальним, про що також свідчать розраховані безпекові показники, що, в більшості випадків, знаходяться поза межею порогових значень. Проте, варто зауважити, що інтегральний показник фінансової безпеки демонструє зростаючий тренд, що свідчить про те, що фінансова система країни розвивається, хоча й поволі, але у правильному напрямку.

3.2. Встановлення пріоритетних напрямів забезпечення фінансової безпеки України

Для забезпечення фінансової безпеки держави слід розробити основні заходи та пріоритетні напрями зазначеного процесу. Для реалізації цього завдання слід визначити ті показники, що мають найбільший вплив на рівень інтегрального показника фінансової безпеки держави для того щоб спрямовувати ресурси держави на їх покращення та протидії відповідним загрозам. Такий підхід ґрунтується на усвідомленні обмеженості ресурсів наявних у розпорядженні держави, а також основних фінансових агентів. Теоретичним підґрунтям такого підходу є так зване правило Парето – 80 на 20. Зміст якого полягає в тому, що невелика частина цілого (20%) дає 80 % результату. Відповідно намагатимемось встановити, ті безпекові показники, що мають найбільший вплив на інтегральний показник фінансової безпеки України. В попередньому розділі уже були розраховані основні безпекові показники, що формують інтегральний показник фінансової безпеки та власне інтегральний показник фінансової безпеки.

Наступним етапом для реалізації дослідження стане розрахунок степеня впливу розрахованих безпекових показників на показник фінансової безпеки держави. Для реалізації цього задуму використаємо кореляційно-регресійний аналіз. Отож серед показників, що мають ймовірний вплив було обрано такі:

x_1 – бюджетна безпека;

x_2 – безпека грошового ринку та інфляційних процесів;

x_3 – боргова безпека;

x_4 – валютна безпека;

x_5 – безпека не банківського фінансового ринку (страхового та фондового);

x_6 – банківська безпека.

Відповідно залежна змінна (y) – інтегральний показник фінансової безпеки держави.

Для оцінки впливу зазначених факторів ($x_1, x_2 \dots x_6$) на залежну змінну (y) буде застосовано, відповідно до (), шкалу представлену у таблиці 3.2.

Таблиця 3.2.

Шкала рівнів впливу факторів ($x_1, x_2 \dots x_6$) на залежну змінну (y)

№	Діапазон показників	Рівень впливу
1	01 – 0,25	незначний або відсутній вплив
2	0,25 – 0,5	слабка залежність
3	0,5 – 0,8	рівень залежність вище середнього
4	0,8 – 0,99	сильний рівень залежності

В результаті проведеного кореляційно-регресійного аналізу встановлено рівень впливу окремих факторів на залежну змінну, а саме найбільший вплив (0,85 та 0,87), що відповідають рівню «сильний вплив» здійснюють фактори x_1 та x_2 . Відповідно на фінансову безпеку держави найбільший вплив мають (табл. 3.3): бюджетна та боргова безпека. Рівень впливу інших без пекових показників знаходиться на рівні «слабка залежність». ходячи із розрахованих показників

Таблиця 3.3.

Результати кореляційного аналізу впливу факторів на фінансову безпеку держави

	Y	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	X ₆
Y	–	0,8502164	0,55608	0,87887	-0,7699	-0,0962	-0,3634
X ₁	–	–	0,29494	0,87539	-0,5372	-0,5948	-0,4332
X ₂	–	–	–	0,12189	-0,0638	0,34596	-0,7187
X ₃	–	–	–	–	-0,8642	-0,3264	-0,1563
X ₄	–	–	–	–	–	-0,1166	-0,1616
X ₅	–	–	–	–	–	–	0,11272
X ₆	–	–	–	–	–	–	–

Визначивши рівні впливу окремих без пекових показників на інтегральний показник фінансової безпеки держави доцільно буде з'ясувати, які саме показники здійснюють вагомий вплив на рівень бюджетної та боргової безпеки. Такі дослідження дозволять виявити фактори найбільшого впливу на боргову та бюджетну, а відповідно і на фінансову безпеку держави. Логічно буде припустити, що значення цих показників у воєнний та пост воєнний період буде суттєво різнитися, але залишатиметься сталий рівень впливу бюджетної боргової безпек. Тому, незважаючи на те, що ці розрахунки здійснюватимуться за довоєнний період, їх результати дозволять максимально ефективно здійснювати політику держави у фінансовій сфері і у післявоєнний період.

Отож, за аналогічним алгоритмом проведемо дослідження впливу факторів $x_{1.1}, x_{1.2} \dots x_{1.4}$ на залежну змінну (y_1) – бюджетну безпеку держави.

Аналогічно до попереднього алгоритму розрахунку встановимо значення факторів впливу та залежної змінної:

$X_{1.1}$ – Відношення дефіциту/профіциту державного бюджету до ВВП, %;

$X_{1.2}$ – Дефіцит/профіцит бюджетних та позабюджетних коштів сектору загального державного управління, % до ВВП;

$X_{1.3}$ – Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет (без урахування доходів Пенсійного фонду), %;

$X_{1.4}$ – Співвідношення загальних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету, %.

Y_1 – бюджетна безпека держави.

За аналогічною методикою проводимо кореляційно-регресійний аналіз впливу зазначених факторів на рівень бюджетної безпеки держави.

Результати кореляційно-регресійного аналізу наведемо у таблиці 3.4.

Таблиця 3.4.

Результати кореляційного аналізу впливу факторів на бюджетну безпеку держави

	Y₁	X_{1.1}	X_{1.2}	X_{1.3}	X_{1.4}
Y₁	–	0,560588	0,391568	0,61059	-0,53717
X_{1.1}	–	–	0,572521	0,961392	-0,21694
X_{1.2}	–	–	–	0,699327	0,361552
X_{1.3}	–	–	–	–	-0,03599
X_{1.4}	–	–	–	–	–

Результати аналізу демонструють відсутність високого рівня залежності від окреслених факторів. Відповідно робимо висновок про те, що бюджетна безпека піддається впливу в рівній мірі різних факторів, тому встановлення ключових факторів є неможливим.

Проведемо дослідження впливу факторів $X_{3.1}$, $X_{3.2}$... $X_{3.4}$ на залежну змінну (y_3) – боргову безпеку держави.

Відповідно до попереднього алгоритму розрахунку встановимо значення факторів впливу та залежної змінної:

$X_{3.1}$ – Відношення загального обсягу державного боргу до ВВП, %;

$X_{3.2}$ – Відношення загального обсягу зовнішнього боргу до ВВП, %;

$X_{3.3}$ – Середньозважена дохідність облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП) на первинному ринку, %;

$X_{3.4}$ – Індекс EMBI + Україна;

$X_{3.5}$ – Відношення офіційних міжнародних резервів до валового зовнішнього боргу;

Y_3 – боргова безпека держави.

Результати кореляційно-регресійного аналізу наведемо у таблиці 3.5.

Таблиця 3.5.

Результати кореляційного аналізу впливу факторів на боргову безпеку держави

	Y ₃	X _{3.1}	X _{3.2}	X _{3.3}	X _{3.4}	X _{3.5}
Y ₃	–	0,96832	0,94722	-0,6694	-0,3717	-0,4307
X _{3.1}	–	–	0,9322	-0,8218	-0,1942	-0,2914
X _{3.2}	–	–	–	-0,6156	-0,1137	-0,1443
X _{3.3}	–	–	–	–	-0,1194	0,09955
X _{3.4}	–	–	–	–	–	0,94528
X _{3.5}	–	–	–	–	–	–

Результати аналізу демонструють присутність високого рівня залежності від окреслених факторів. Градація впливу окремих факторів представимо у таблиці 3.6.

Таблиця 3.6.

Рівень впливу факторів на боргову безпеку держави

№	Діапазон показників	Рівень впливу	Фактор
1	01 – 0,25	незначний або відсутній вплив	–
2	0,25 – 0,5	слабка залежність	X _{3.4} X _{3.5}
3	0,5 – 0,8	рівень залежність вище середнього	X _{3.3}
4	0,8 – 0,99	сильний рівень залежності	X _{3.1} X _{3.2}

Відповідно розробимо висновок про те, що на рівень показника боргової безпеки істотно впливають такі фактори як:

- відношення загального обсягу державного боргу до ВВП, %;
- відношення загального обсягу зовнішнього боргу до ВВП, %.

Тобто на рівень боргової безпеки, а відповідно до результатів дослідження і на рівень фінансової безпеки держави впливає розмір обсягу державного боргу та обсяг зовнішнього боргу держави.

Підсумовуючи зазначимо, що у пост воєнний період особливу увагу слід приділити саме цим факторам для стабілізації фінансової безпеки України.

3.3. Рекомендації щодо забезпечення фінансової безпеки України у пост воєнний період

Війна Росії проти України у вигляді гібридної війни 2014-2021 рр. та її активна фаза, що розпочалася у лютому 2022 р. суттєво вплинули на безпекову ситуацію в країні. Зокрема суттєвого впливу зазнали економічна та фінансова безпеки. Зростання боргової залежності країни протягом останнього десятиріччя призвів до критичного стану фінансової системи та фінансової безпеки України. Економічна криза спричинена пандемією COVID-19 значно посилила ці процеси. Тому початок війни та її активної фази на території країни ще більше посилили та загострили ці проблеми. Потреба забезпечення національної безпеки та її складових стала невід’ємним запитом вітчизняного соціуму.

Дослідження шляхів забезпечення фінансової безпеки держави слід розпочати із теоретичного аналізу потенційних загроз фінансовій системі із врахуванням військових реалій сьогодення. У таблиці 3.7. наведені основні результати такого аналізу.

Таблиця 3.7.

Реальні та потенційні загрози фінансовій безпеці України

№	Складові фінансової безпеки держави	Проблеми, наявні та потенційно можливі загрози
1	Боргова безпека	Недосконалість нормативно-правової бази. Обмеженість переліку боргових інструментів, що використовуються у практиці державного запозичення. Відсутність чітких механізмів оцінки ефективності залучення і використання кредитних ресурсів. Нерозвиненість вітчизняної практики страхування боргових ресурсів.
2	Бюджетна безпека	Недосконалість нормативно-правової бази. Прорахунки в бюджетному плануванні. Непрозорість видатків державного і місцевих бюджетів. Незаконне та неефективне використання бюджетних коштів. Неефективність системи контролю за надходженнями і витратами бюджетних коштів. Бюджетна розбалансованість. Недосконалість системи обліку і виконання бюджетів. Проблеми міжбюджетних відносин і фінансового вирівнювання. Надмірний рівень дефіциту державного бюджету та недостатнє і несвоєчасне наповнення джерел його покриття.

3	Валютна безпека	<p>Рух доларових потоків усередині країни та збільшення питомої частки позабанківського грошового обігу.</p> <p>Відсутність чіткого нормативно-правового регулювання вітчизняної грошово-кредитної та валютної політики.</p> <p>Високий ступінь доларизації вітчизняної економіки.</p>
4	Банківська безпека	<p>Низький рівень капіталізації банківської системи.</p> <p>Слабкість вітчизняної банківської системи, дефіцит фінансових послуг та інструментів.</p> <p>Ризикова кредитна політика.</p> <p>Недосконала система страхування депозитів.</p> <p>Недостатня ліквідність банківських активів.</p> <p>Низький рівень кредитоспроможності підприємств.</p> <p>Невідповідність діяльності банківських установ міжнародним стандартам.</p> <p>Відсутність достатнього золотовалютного запасу.</p> <p>Відсутність довіри населення і юридичних осіб до комерційних банків.</p>
5	Безпека небанківського фінансового сектору	<p>Слабкий розвиток інфраструктури страхового ринку.</p> <p>Відсутність якісних систем обліку, звітності та розкриття інформації, нагляду за страховою діяльністю.</p> <p>Вузький асортимент страхових послуг.</p> <p>Неоптимальність страхових портфелів, низька технологічність здійснення страхових операцій.</p> <p>Значна інформаційна закритість страхового ринку, недостатність інформаційно-аналітичних матеріалів.</p> <p>Недосконалість нормативно-правового забезпечення щодо цінних паперів, обліку прав їхніх власників та корпоративного управління.</p> <p>Невідповідність окремих елементів вітчизняного фондового ринку стандартам ISO.</p> <p>Неконкурентоспроможність фондового ринку, недостатня розвиненість ринку похідних фінансових інструментів.</p>
6	Безпека грошового ринку та інфляційних процесів	<p>Загострення платіжної і бюджетної кризи, недосконалість валютної і курсової політики.</p> <p>Недостатня мотивація до інвестиційної діяльності різних груп економічних агентів.</p>

Забезпечення фінансової безпеки держави під час війни в Україні та у поствоєнний період вимагає чіткої стратегії та плану заходів щодо протидії загрозам. Відповідно провівши теоретичний аналіз загроз окремим складовим фінансової безпеки держави та враховуючи результати емпіричних досліджень наведених у попередньому розділі можемо виокремити основні загрози для фінансової безпеки держави розмістивши їх за спадним принципом: від більш вагомих до менш вагомих. Загалом можемо зробити припущення, яке ґрунтується на результатах дослідження, що важливими напрямками забезпечення фінансової безпеки є забезпечення боргової та бюджетної безпеки. Відповідно протидія загрозам для боргової та бюджетної безпеки слід надати важливішої прерогативи, що буде свого роду превентивною діяльністю та сприятиме забезпеченню фінансової безпеки держави. Ще важливішого впливу на боргову безпеку мають такі показники як розмір державного боргу та зовнішнього боргу, що мають найбільший вплив на показник фінансової безпеки [36].

Для формування дієвих заходів щодо забезпечення фінансової безпеки держави слід ознайомитися із практикою таких заходів у зарубіжних країнах. Для цього застосуємо метод компаративістики, що передбачає порівняння спеціальних заходів органів державної влади у фінансовій сфері (бюджетно-податкові заходи) у іноземних державах. Вибір іноземних країн для порівняння впав на країни групи G 20. Результати компаративного аналізу представлені у таблиці 3.7.

Таблиця 3.7.

**Компаративний аналіз бюджетно-податкових заходів забезпечення бюджетної безпеки
в країнах G 20**

Заходи	Аргентина	Австралія	Бразилія	Канада	Китай	Франція	Німеччина	Індія	Індонезія	Італія	Японія	Корея	Мексика	Саудівська Аравія	Іспанія	Велика Британія	США
Інфраструктурні інвестиції	Т	Т		Т	Т	Т	Т	Т	Т		Т	Т	Т	Т	Т	Т	Т
Підтримка малого та середнього бізнесу, а також фермерів	–	–	–	–	–	–	Т	–	–	–	Т	Т	–	–	–	–	–
Програми допомоги малозабезпеченим	Т	Т	Т	Т	Т	Т	Т	–	Т	Т	Т	Т	Т	–	Т	Т	Т
Підтримка будівництва	–	Т	Т	Т	Т	Т	Т	–	–	–	Т	–	–	–	Т	Т	–
Підтримка стратегічних секторів	–	–	–	Т	Т	–	Т	Т	–	–	–	–	–	–	Т	–	–
Податки на доходи підприємств	–	П	П	П	–	П	П	–	П	–	П	П	П	–	–	–	П
Податки на доходи фізичних осіб (зниження, виключення)	–	–	П	П	–	Т	П	–	П	–	П	–	–	–	П	П	П
Непрямі податки (вилучення)	–	–	Т	–	П	–	П	Т	П	–	–	–	–	–	Р	Р	–

* Т – тимчасові заходи;

П – постійні заходи;

Р – разові заходи.

Враховуючи попередні результати емпіричних досліджень, результати компаративного та теоретичного аналізів розробимо рекомендації щодо забезпечення фінансової безпеки держави у пост воєнний період.

Отже, для забезпечення фінансової безпеки України у пост воєнний період слід враховувати наступні рекомендації.

1. Для регулювання розміру державного боргу та його планомірне зменшення слід здійснити низку масштабних заходів на політичній, дипломатичній та фінансовій арені. Зокрема домагатися анулювання зовнішніх боргів України за рахунок конфіскації закордонних активів, що належать приватним та державним організаціям Російської Федерації, аргументуючи це, свого роду, репараціями.
2. Пролонгація наявних боргів та зменшення розміру відсоткового навантаження за користування кредитними ресурсами як компенсація за невиконання Будапештського меморандуму.
3. Формування системи попередження кризового стану боргової безпеки держави як основного фактора впливу на фінансову безпеку. Така система повинна передбачати перманентний розрахунок показників боргової безпеки з метою оцінки впливу ринкової, фінансової та військово-політичної ситуації на розмір державного боргу, планувати та прогнозувати зміни рівня показника фінансової безпеки за рахунок прогнозування рівня державного боргу та боргової безпеки держави.
4. Формування системи контролю та моніторингу ефективності управління державним боргом адекватно до відповідної практики іноземних держав.
5. Зменшення основних показників боргової безпеки держави та наближення їх до порогових значень за рахунок оптимізації системи управління державним боргом, покращення законодавства у фінансовій сфері та безпосередньо законодавства у сфері бюджетних відносин.

Висновки до розділу 3

В результаті здійсненого аналізу здійснено розрахунок інтегрального показника фінансової безпеки України на основі розрахунку без пекових показників та їх вагового значення. Встановлено, що показник фінансової безпеки держави має тенденцію до незначного зростання протягом останніх двох років, та значне зниження у 2018 р.

В результаті здійсненого кореляційного аналізу встановлено види безпек, що мають найбільший вплив на фінансову безпеку держави: бюджетна безпека, коефіцієнт кореляції – 0,85 та боргова безпек, коефіцієнт кореляції – 0,87, що дозволило встановити пріоритетні напрями забезпечення фінансової безпеки держави.

Здійснено аналіз впливу окремих показників на стан бюджетної та боргової безпек. Встановлено відсутність вагового впливу на одного із показників на бюджетну безпеку, проте встановлено дуже вагомий вплив показників на боргову безпеку держави: відношення загального обсягу державного боргу до ВВП – 0,96 коефіцієнт кореляції та відношення загального обсягу зовнішнього боргу до ВВП – 0,94 коефіцієнт кореляції.

На сонові проведеного дослідження, тобто на основі результатів емпіричного аналізу, теоретичного та компаративного аналізу розроблено основні рекомендації щодо забезпечення фінансової безпеки України у пост воєнний період, що зводяться до головних напрямів: зменшення показників боргової та бюджетної безпеки.

ВИСНОВКИ

Досліджено теоретичні засади фінансової безпеки держави. Встановлено сутність поняття «фінансова безпека держави» та основних її складових: бюджетної та боргової безпек, безпеки грошового ринку та інфляційних процесів, валютної безпеки, банківської безпеки та безпеки небанківського фінансового ринку. Запропоновані трактування цих понять з позиції безпекознавства.

На основі методики розрахунку інтегрального показника фінансової безпеки, сформовано систему показників, що передбачає порогові значення кожного показника та вагові коефіцієнти для кожної складової фінансової безпеки держави.

На основі запропонованої методики проведено розрахунки показників бюджетної та боргової безпек, безпеки грошового ринку та інфляційних процесів в Україні, валютної безпеки, безпеки небанківського фінансового ринку та банківської безпеки та встановлено, що більшість показників перевищують порогове значення та досягають рівня «критичне значення». Загальні тренди цих показників демонструють зазвичай спадну тенденцію.

Здійснено розрахунок інтегрального показника фінансової безпеки України та встановлено, що показник фінансової безпеки держави має тенденцію до незначного зростання протягом останніх двох років, та значне зниження у 2018 р.

В результаті здійсненого кореляційного аналізу визначено види безпек, що мають найбільший вплив на фінансову безпеку держави: бюджетна безпека, коефіцієнт кореляції – 0,85 та боргова безпек, коефіцієнт кореляції – 0,87, що дозволило встановити пріоритетні напрями забезпечення фінансової безпеки держави.

Здійснено аналіз впливу окремих показників на стан бюджетної та боргової безпек. Визначено дуже вагомий вплив показників на боргову безпеку держави: відношення загального обсягу державного боргу до ВВП –

0,96 коефіцієнт кореляції та відношення загального обсягу зовнішнього боргу до ВВП – 0,94 коефіцієнт кореляції.

На сонові проведеного дослідження розроблено основні рекомендації щодо забезпечення фінансової безпеки України у пост воєнний період, що зводяться до головних напрямів: зменшення показників боргової та бюджетної безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Академія фінансового моніторингу – веб-сайт. URL: <https://finmonitoring.in.ua>
2. Антонов М.С. Управління борговою стійкістю держави: дисертація. канд. екон. наук.; наук. керівник С.В. Леонов. Суми: СумДУ, 2017. 261 с.
3. Баженова О. Економічна безпека України: сучасний етап. *Банківська справа*. 2012. № 1. С. 52–61.
4. Барановський О. І. Дослідження теоретичних засад боргової безпеки держави. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія «Економіка». 2016. Випуск 1(47). Том 1. С.327-337.
5. Безус Р. М., Дуброва Н. П., Пащенко О. С. Фінансово-економічна безпека. *Ефективна економіка*. № 12. 2016. URL:<http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5412>
6. Богдан Т. П. Боргова безпека та її роль у гарантуванні фінансової стабільності. *Вісник Національного банку України*. 2012. № 4. С.8-15.
7. Богдан Т. П. Боргова політика держави в умовах глобальної нестабільності. *Економіка України*. 2013. № 2. С. 4-17.
8. Бюджетний Кодекс України Редакція від 01.01.2021, підстава – 1081-IX, 1082-IX. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>.
9. Васильців Т. Г. Фінансово-економічна безпека підприємств України: стратегія та механізми забезпечення: монографія. Львів, 2012. 386 с. URL: http://lv.niss.gov.ua/content/articles/files/mono_2012-d47ce.pdf
10. Гасанов С. С. Фіскальні правила і фіскальна відповідальність: контекст економічної безпеки. *Фінанси України*. 2018. № 3. С. 7–23.
11. Гасанов С. С., Кудряшов В. П., Балакін Р. Л. Формування системи індикаторів фінансової стійкості сектору загального державного управління. *Фінанси України*. 2012. № 9. С. 18–36.
12. Гобела В. В., Мельник С. І. Offshoring as a Threat to the National Economic Security: Causes and Ways to Counteract. *Науковий вісник*

Мукачівського державного університету. Серія «Економіка». 2021. Том 8, № 2. С. 9-16. DOI:10.52566/msu-econ.8(2).2021.9-16

13. Державна служба статистики України – веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
14. Державна служба фінансового моніторингу – веб-сайт. URL: <https://www.fiu.gov.ua>
15. Єфименко Т. І. Монетарні інструменти економічної безпеки держави. *Фінанси України*. 2018. № 1. С. 7–30.
16. Єфименко Т. І. Система управління державними фінансами України: проблеми економічної безпеки. *Економіка України*. 2018. № 11-12. С. 28–46.
17. Іващенко О. В., Гельман В. М. Фінансово-економічна безпека держави. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*, 2013. № 2(1). С. 121-131.
18. Койло В.В. Теоретико-методологічні підходи до оцінки поняття фінансової безпеки в умовах зростання загроз країни. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки*. Випуск 23. Частина 2. 2017 С. 38-42. URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_23/2/10.pdf
19. Котіна Г., Степура М., Кондро П. Боргова безпека України: оцінка, ризики та перспективи. *Схід*. 2017 3. С. 10-15.
20. Кубай М. В. Концептуальні засади дослідження боргової безпеки. *Вісник Львівської комерційної академії*. 2014. 6 с.
21. Кудряшов В.П. Стан державних фінансів та напрями їх оздоровлення. *Економіка України*, 2011. С. 14-26.
22. Кулінська А.В. Бюджетна безпека як умова досягнення національних соціально-економічних інтересів. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. 4. С. 29– 34.
23. Кучер Г. В. Ефективність системи управління державним боргом в Україні. *Фінанси України*. 2012. № 6. С. 44–57.

24. Лисяк Л.В. Сучасний стан та основні проблеми фінансової безпеки України. Електронне фахове видання «Ефективна економіка». 2015. №12. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4690>
25. Луценко І. С. Методичний підхід до оцінювання рівня податкової безпеки держави. Науковий вісник Херсонського державного університету, 2015. №12. С. 159-163
26. Маренич А.І., Мехеда Н.Г. Роль боргової безпеки для забезпечення фінансової безпеки України. *Банківська система України в умовах глобалізації фінансових ринків: матеріали конференції*. 2011 р. С. 274-276.
27. Мелень О. В., Кириєнко О. М. Фінансова стійкість підприємства як показник його інвестиційної привабливості. 2016. URL: <http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/26235>
28. Мелих О. Ю. Валютна безпека України: проблеми та шляхи підвищення у посткризовий період. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*, 2012. Випуск 111 (Частина II). С. 60-75.
29. Мелих О. Ю. Державний кредит і сучасний стан державного боргу України. *Ефективна економіка*. 2019. № 12. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=7509> (дата звернення: 01.2020)
30. Михайлюк В.В. Еволюція поняття фінансова безпека держави в глобальних умовах розвитку : навчальний посібник. *Ефективна економіка*. 2014. № 9. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3359>
31. Міністерство фінансів України – веб-сайт. URL: <http://minfin.gov.ua>
32. Національний банк України – веб-сайт. URL: <https://www.bank.gov.ua>
33. Орлик О.В. Технологія управління фінансово-економічною безпекою підприємств. *Вісник Дніпропетровського університету ім. Олеся Гончара*. Серія: Економіка. 2015. Вип. 9(1). Т. 23. № 10/1. С. 81.
34. Піщур Я. С., Гобела В. В. Теоретико-методологічний аналіз процесу формування оптимальної системи управління економічною безпекою

- суб'єктів господарювання. *Науковий вісник ЛьвДУВС*. 2018. №1. С. 227-235. (автором запропоновано шляхи формування ефективної системи управління економічною безпекою підприємства
35. Плєшакова Н. А. Передумови формування фінансової стабільності в умовах посилення глобалізації. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2015. № 10 (173). С. 30–34.
 36. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 № 1277. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13>
 37. Про схвалення Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері: Розпорядження КМУ від 15 серпня 2012 р. № 569-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/569-2012-%D1%80>
 38. Соловаров А. В. Теоретичні аспекти боргової безпеки у контексті фінансової безпеки держав. *Банківська система України в умовах глобалізації фінансових ринків*: матеріали конференції. ЧННІ ДВНЗ «Університет банківської справи», 2015. С.69-72.
 39. Соловійов В. І. Сучасний стан банківської безпеки України. *Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції*, 2011. № 4. С. 79–82.
 40. Сухоруков А. І. Сучасні проблеми фінансової безпеки України : монографія. Київ : НІПМБ, 2004. 117 с.
 41. Фролов С. М., Козьменко О. В., Бойко А. О. Управління фінансовою безпекою економічних суб'єктів : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів економічних і юридичних спеціальностей усіх форм навчання. Суми : УАБС НБУ, 2015.332 с.
 42. Aiyagari R., Marcet A., Sargent A., Seppala, J. (2018). Optimal taxation without state-contingent debt, *J. Polit. Economy* 110. 1220–1254. Pienkowski, A. (2017). Debt limits and the structure of public debt. *Journal of Globalization and Development*, 8(2).

43. Cochrane, J. H. (2014). Long-Term Debt and Optimal Policy in the Fiscal Theory of the Price Level. *Econometrica*, 69(1), 69–116. doi:10.1111/1468-0262.00179
44. Chalk, N., Tanzi V. (2016). Public Debt and Economic Growth. *Channels of the Long-Term Impact in the Behaviour of Fiscal Authorities: Stabilisation, Growth and Institutions*, edited by M. Buti, J. von Hagen and C. Martinez-Mongay.
45. Escolano J. A (2016). Practical guide to public debt dynamics, fiscal sustainability, and cyclical adjustment of budgetary aggregates.
46. International Monetary Fund. URL: <https://blog-pfm.imf.org/files/fad-technical-manual-7.pdf>.
47. Joy, J., & Panda, P. K. (2020). An empirical analysis of sustainability of public debt among BRICS nations. *Journal of Public Affairs*, e2170. doi:10.1002/pa.2170